

Suurtükiväe-eeskiri IV osa: rakendatud suurtükk ja patareid

Tallinn : Kaitsevägegede Staabi VI osakond
1935

Tartu Ülikooli Raamatukogu: A-7363

EOD - Trükise digitaalkoopia ehk e-raamatu tellimine (eBooks on Demand EOD): miljonid raamatud vaid hiireklõpsu kaugusel rohkem kui kaheteistkümnes Euroopa riigis!

Täname Teid, et valisite EOD!

Euroopa raamatukogudes säilitatakse miljoneid 15.-20. sajandi raamatuid. Kõik need raamatud on nüüd kättesaadavad e-raamatuna - vaid hiireklõpsu kaugusel 24 tundi ööpäevas, 7 päeva nädalas. Tehke otsing mõne EOD võrgustikuga liitunud raamatukogu elektronkataloogis ja tellige raamatust digitaalkoopia ehk e-raamat kogu maailmast. Soovitud raamat digiteeritakse ja tehakse Teile kättesaadavaks digitaalkoopiana ehk e-raamatuna.

Naudi oma EOD e-raamatut!

- Saa originaalse raamatu ilme ja tunnetus!
  - Saate kasutada standardtarkvara digitaalkoopia lugemiseks arvutiekraanil, suurendada pilti või navigeerida läbi terve raamatu.
  - *Otsi & leia*:* Saate kasutada üksikterminite täistekstotsingut nii ühe faili kui failikomplekti (isikliku e-raamatukogu) piires.*
  - *Kopeeri & kleebi teksti ning pilte*:* Saate kopeerida pilte ja tekstiosi teistesse rakendustesse, näiteks tekstitöötlusprogrammidesse.
- *Pole kättesaadav kõigis e-raamatutes.

Tingimused

EOD teenust kasutades nõustute Te tingimustega, mille on kehtestanud raamatut omav raamatukogu

- Tingimused: <https://books2ebooks.eu/csp/et/utl/et/agb.html>

Rohkem e-raamatuid

Seda teenust pakub juba 40 raamatukogu enam kui 12 Euroopa riigis. Otsi teenuse raames pakutavaid raamatuid: <https://search.books2ebooks.eu>
Lisainfo aadressil: <https://books2ebooks.eu/et>

A-7363 Duplum

SUURTÜKIVÄE- EESKIRI

IV OSA

RAKENDATUD SUURTÜKK JA
PATAREI

(SV. E. IV)

KAITSEVÄGEDE STAABI VI OSAKONNA VÄLJAANNE
TALLINN, 1935

A-7363

Duulm

Kinnitan.
28. märtsil 1935. a.

J. Laidoner,
Kindralleitnant,
Kaitseväge Ülemjuhataja.

SUURTÜKIVÄE- EESKIRI

IV OSA

RAKENDATUD SUURTÜKK JA
PATAREI
(SV. E. IV)

17198

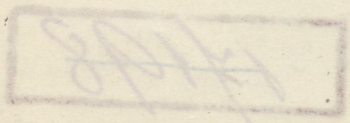
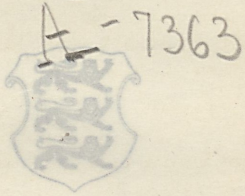
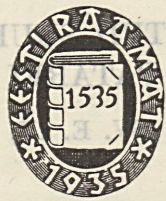
KAITSEVÄGEDE STAABI VI OSAKONNA VÄLJAANNE
TALLINN, 1935

Kinnitan.
28. märtsil 1935. a.

J. Laidoner,
Kandideeritud
Kaitsevägede Ülemjuhataja

2-58459

KAITSEVÄGEDE STAABI VI OSAKONNA VÄLJAANNE

Riigi trükikoja trükk.

SISUKORD.

	1. peatükk.	Lk.
JUHTIMISE VIISID JA ABINÕUD (§§ 1—5)		7
	2. peatükk.	
RAKENDATUD SUURTÜKK.		
A. KOOSSEIS (§§ 6—8)		10
B. RIVISTUSED (§§ 9—13)		11
C. SADULDAMINE JA RIISTUSTAMINE (§§ 14—16)		15
D. RAKENDAMINE.		
1. Rakendite kohaletoomine (§§ 17—18)		17
2. Rakendamine (§§ 19—20)		17
3. Lahtirakendamine (§ 21)		19
E. SADULASSE ISTUMINE JA JALASTUMINE (§§ 22—25)		19
F. LIIKUMINE, PEATUMINE JA SUUNA MUUT- MINE.		
1. Hobuste juhtimine (§§ 26—31)		21
2. Allüürid (§§ 32—35)		23
3. Peatumine (§§ 36—39)		24
4. Suuna muutmise (§§ 40—44)		26
G. RIVISTUSTE MUUTMINE (§§ 45—48)		28
H. TULEPOSITSIIOONILE ASUMINE JA SEALT LAHKUMINE.		
1. Tulepositsioonile asumine (§§ 49—52)		30
2. Tulepositsioonilt lahkumine (§§ 53—55)		33

I.	LIIKUMINE TEEDEL JA MURDMAASTIKUL	Lk.
	(§§ 56—72)	35
J.	VÄLJALANGENUD SÕITJATE JA HOBUSTE	
	ASENDAMINE (§ 73)	39

3. peatükk.

RAKENDATUD PATAREI.

A.	KOOSSEIS (§§ 74—79)	39
B.	RIVISTUSED (§§ 80—85)	42
C.	LIIKUMINE, PEATUMINE JA SUUNA MUUT-	
	MINE.	
	1. Allüürid (§§ 86—88)	45
	2. Peatumine (§§ 89—91)	46
	3. Suuna muutmine (§§ 92—95)	47
D.	RIVISTUSTE MUUTMINE (§§ 96—100)	49
E.	TULEPOSITSIOONILE ASUMINE JA SEALT	
	LAHKUMINE.	
	1. Tulepositsioonile asumine (§§ 101—105)	51
	2. Tulepositsioonilt lahkumine (§ 106)	54
F.	KORD PATAREI LIIKUMISEL (§§ 107—113)	55

4. peatükk.

	TERVITAMINE, PARAADID JA ÜLEVAATU-	
	SED (§§ 114—121)	57

L I S A D.

1.	KASUTATUD TINGMÄRKIDE SELETUS	60
	2. HOBUSERAKMED.	
A.	RAKMETE KOMPLEKT	61
B.	RAKMETE KIRJELDUS	61
	1. Sori	61
	2. Sedelgas	63
	3. Anskopp	63
	4. Niuderihm	64

5. Lentsid	64
6. Pitstreng	65
7. Tiiseltreng	66
8. Sääris	66
9. Valjad	66
10. Sadul	69
11. Sadulasõbad	71
12. Sadulapaunad	71
13. Sadula seoserihmad	72

C. RAKMETE PASSIMINE 73

... määratud komisjon järelevalvet ...
 ... ja ...

... liikmed:

... Kõik ...

Kõik ...

Paigal ...

Läikumise ...

Tervituseks ...

§ 3. Loppemärke kasutatakse ...

Suurtükiväe eeskirja IV osa „Rakendatud suurtükk ja patarei“ töötas lõplikult välja Kaitsevägede ülemjuhataja käsukirjaga nr. 16 § 2 — 1935 a. määratud komisjon järgmises koosseisus:

Komisjoni esimees:

A. RATISTE, kolonelleitnant, suurtükiväe inspektori abi k.t.;

Liikmed:

H. KURG, kolonelleitnant, 4. suurtükiväe grupi ülem;

V. NORTMAN, kapten, Kaitseväe ühendatud õppeasutistest;

E. AMBERG, kapten, 1. suurtükiväe grupist;

N. RIIBERK, kapten, Kaitsevägede staabist.

1. peatükk.

JUHTIMISE VIISID JA ABINÕUD.

§ 1. Rakendatud suurtükiväe rivi juhitakse käsklustega, leppemärkidega, helisignaalidega ja käskudega.

§ 2. Käsklus koosneb harilikult eelkäsklusest (trükitud SUURTE MITTERASVASTE tähtedega) ja täitekäsklusest (trükitud SUURTE RASVASTE tähtedega).

Eelkäsklusega määratakse toiming, mida on vaja täita. Eelkäskluse algesse vajaduse korral lisada osa nimetus, kellelt toimingu täitmist nõutakse.

Täitekäsklusega määratakse täitmise algmoment. Täitekäsklus eraldatakse eelkäsklusest ajavahemikuga, mille suurus oleneb rivi suurusest.

Käsklused hääldatakse pikalt ja selgesti. Kogu käskluse hääldamisel hääle kõvadus peab vastama täitjate kaugusele käskluse andjast.

Paigal kordavad käsklusi ainult patareiohvitser ja rühmaülemad, liikumisel — kõik ülemad kuni rakendijuhtideni kaasa arvatud.

Liikumise algul kõik ülemad kuni rakendijuhtideni kaasa arvatud kordavad allüüri määrava käskluse ja täitekäskluse.

Tervituseks antavaid käsklusi ei korrata.

§ 3. Leppemärke kasutatakse käskluste asemel, kui viimased ei ole kuuldavad kauguse või muude olude tõttu, või kui on vaja teotseda vaikselt.

Kindlaksmääratud tähendusega leppemärgid on järgmised (joon. 1):

a) „Tähelepanu!“ — tõsta käsi püstloodis üles; antakse iga muu leppemärgi ees;

b) „Ei saanud aru!“ — kiiresti vibutada üles sirutatud käega peakohal, kuni antud leppemärk või käsklus korratakse;

d) „SAMMU!“ — korduvalt viibata sirutatud käega külje pealt üles ja alla;

e) „TRAAVI!“ — korduvalt tõugata käsi õla juurest üles;

g) „GALOPPI!“ — korduvalt teha ringisid sirutatud käega eest üles taha;

h) „PAREMALE (VASAKULE)!“ ehk „POOLPÖÖRE PAREMALE (VASAKULE)!“ — viia liikumise suunas sirutatud käsi järsku uude liikumise suunda;

i) „PAREMALE (VASAKULE) TAGASI!“ — keerutada käega pea kohal ja sirutada paremale (vasakule);

j) „KAARES PAREMALE (VASAKULE)!“ — viia liikumise suunas sirutatud käsi aeglaselt uude liikumise suunda;

Joon. 1.

k) „RIVINE VASAKULE (PAREMALE)!“ — tõugata käsi korduvalt õla juurest rivinemise suunda; selle leppemärgi järele rivinetakse täisvahedele;

l) „KAHUR (HAUBITS)!“ — tõsta küünarliiges painutatud käsivars pea kohale;

m) „KAST!“ — tõsta küünarliiges painutatud käsi õlgade kõrgusele;

n) „MARSS!“ või „OTSE — MARSS!“ — üles tõstetud käsi sirutada järsku liikumise suunas;

o) „SEIS!“ — lasta üles tõstetud käsi aeglaselt alla külje pealt;

p) „RATSMED PAREMALE (VASAKULE)!“ — tõsta sirutatud käsi alt paremale (vasakule);

r) „PIDUR!“ — sirutada käsi püstloodis üles ja teha ringisid kämblaga;

s) „ŠADULAST — MAHA!“ — võtta peakate peast ja lasta järsu liigutusega alla.

t) „EELIKULT!“ — korduvalt viibata sirutatud käega alt paremalt üles, vasakule alla ja tagasi.

Vajadusel võidakse kasutada veel mitmesuguseid muid leppemärke, teatades nende tähenduse aegsasti vastuvõtjale. Parema nähtavuse saavutamiseks leppemärkide andmisel võidakse hoida käes mõõka, mütsi jne.

Kõik ülemad kuni rakendijuhitudeni kaasa arvatud kordavad leppemärke, tarbekorral andes vastava käskluse.

§ 4. Helisignaale kasutatakse tähelepanu äratamiseks, alarmi väljakutsumiseks ja tarbekorral mõnede käskluste asemel.

Helisignaalide andmiseks kasutatakse vilesid, signaalisarvesid, sireene ja muid lühikesi ja venitatud helisid tekitavaid abinõusid. Kindlaksmääratud tähendusega helisignaamid on järgmised:

a) „Tähelepanu!“ — üks pikk vile või signaalisarve heli; täitjad lõpetavad igasuguse tegevuse

(liikumist jätkatakse) ja kõik ülemad pöörduvad näoga signaaliandja poole;

b) „**Alarm!**“ — üks pikk pidevalt venitatud heli; antakse puhkusel asuvate vägede alarmeerimiseks;

d) „**Õhualarm!**“ — rida lühikesi vilesid või signaalisarve helisid;

e) „**Gaasialarm!**“ — rida pikki vilesid, sireeni või signaalisarve helisid;

g) „**Koguda!**“ — rida pikki ja lühikesi vilesid või signaalisarve helisid vaheldumisi;

h) „**Tee vabaks!**“ — kaks lühikest vilet või signaalisarve heli; korratakse tarbekorral pärast pikemaid ajavahemikke.

Kõik ülemad kuni rakendijuhtideni kaasa arvatud annavad signaalile vastava käskluse.

§ 5. Liikumisel kolonnis antakse käsk kolonni mööda ülemate poolt edasi, kuni käsk on jõudnud sellele, kellele ta on määratud.

2. peatükk.

RAKENDATUD SUURTÜKK.

A. KOOSSEIS.

§ 6. Rakendatud suurtükk koosneb rakendatud kahurist (haubitsast) ja rakendatud kastist.

Rakendatud suurtüki meeskond koosneb normaalselt suurtükiülemast (täidab jaoülema ja kahuri (haubitsa) rakendijuhi kohuseid), kastijuhist (täidab jaoülema abi kohuseid), kergesuurtüki juures kaheksast numbrist ja kuuest sõitjast, raskesuurtüki juures kümnest numbrist ja seitsmest sõitjast. Suurtükiülem ja kastijuht on ratsa.

Kastinumbritest nr.nr. 7 ja 8 (9 ja 10) asuvad harilikult patarei lahinguvooris ja on laskemoona-allohviteri käsutuses.

Kui suurtüki koosseisus puudub kastijuht, siis tema kohuseid täidab kasti rakendi esisõitja.

Suurtükiülemale allub rännakudistsipliini alal rännakuks ajutiselt suurtüki juurde määratud meeskond.

§ 7. Kahurit (haubitsat) ja kasti ühes juurdekuulava varustusega veetakse eelikute abil milledele on rakendatud hobuseid:

- kergekahuri (haubitsa) eeliku ette — kolm paari,
- raskekahuri (haubitsa) eeliku ette — neli paari,
- kasti eeliku ette — kolm paari.

§ 8. Kahuri (haubitsa) või kasti eeliku ette rakendatud hobused moodustavad **rakendi**. Rakend koosneb tõmbepaaridest ja tiislipaarist.

Tõmbepaarid on lugedes eest esimene, teine ja raskekahuril (haubitsal) ka kolmas paar hobuseid.

Tiislipaar on lugedes eest kolmas, raskekahuril (haubitsal) neljas paar hobuseid, mis on rakendatud vahetult eeliku ette.

Tõmbe- ja tiislipaaris vasakpoolne saduldatud hobune nimetatakse **sadulahobuseks** ja parempoolne — **käehobuseks**.

Sõitjat, kes juhib tõmbepaari hobuseid, nimetatakse **tõmbesõitjaks**, kes juhib tiislipaari hobuseid — **tiislisõitjaks**. Esimese tõmbepaari sõitjat nimetatakse **esisõitjaks**. Sõitjad kannavad püssi seljas päraga vasakul.

B. RIVISTUSED.

§ 9. Suurtüki rivistused on:

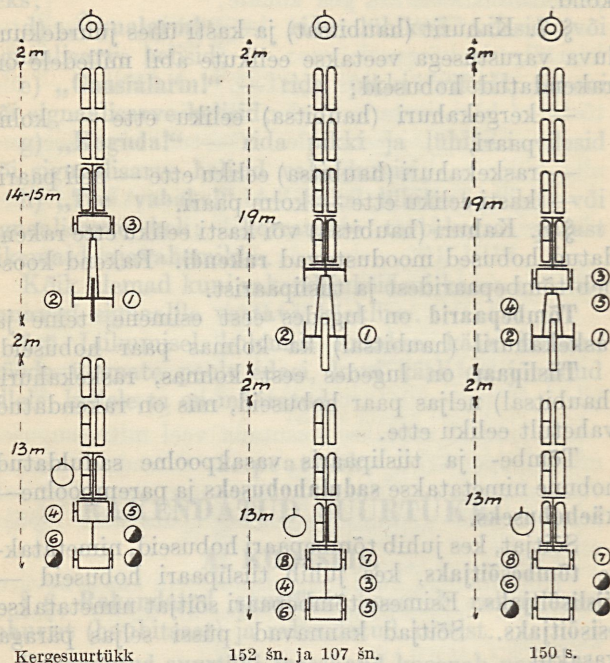
— suurtükikolonni (joon. 2),

— suurtükijoon (joon. 3).

§ 10. Suurtükikolonnis (joon. 2) kahur (haubits) ja kast asuvad üksteise taga 2 m kaugusel.

Eesoleva rakendi juht asub 2 m kaugusel rakendi ees. Tagaoleva rakendi juht asub tiislisõitja kõrval.

Kui kasti rakend on ees ja puudub kastijuht, asub suurtükiülem kasti rakendi ette. Sel juhul kahuri (haubitsa) rakendi juhi kohuseid täidab rakendi esi-sõitja.

Joon. 2.

Suurtükikolonn. Numbrid jala.

Kaugus mõõdetakse raua suudmest, kasti tagaku uksest (veoki tagumisest otsast), hobuse sabast kuni järgneva hobuse peani.

Joondumine sünnib eesoleva rakendi sõitjate järele.

§ 11. Suurtükijoonel (joon. 3) kahur (haubits) ja kast asuvad kõrvuti vahega 5 m.

Rakendijuhid asuvad oma rakendite ees 2 m kaugusel.

Vahe mõõdetakse tüslist tüslini.

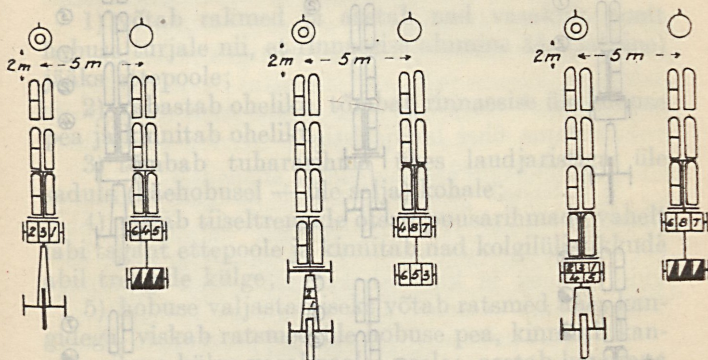
Joondumine sünnib kahuri (haubitsa) rakendi sõitjate järele.

§ 12. Numbrid ja ajutiselt suurtüki juurde määratud meeskond paiknevad jalastatult nagu näidatud joon. 2.

Allüüri määrava käskluse või käskluse järele

„NUMBRID — ISTU!“

numbrid ja ajutiselt suurtüki juurde määratud meeskond istuvad eelikutele ja kastile nagu näidatud joon. 3

Kergesuurtükk

152 šn. ja 107 šn.

150 s.

Joon. 3.

Suurtükijoon. Numbrid istuvad.

ja asetavad püssid rihmaga kaela nii, et püss toetuks vasakule õlale ja pära asuks jalgade vahel.

Käskluse järele

„NUMBRID — MAHA!“

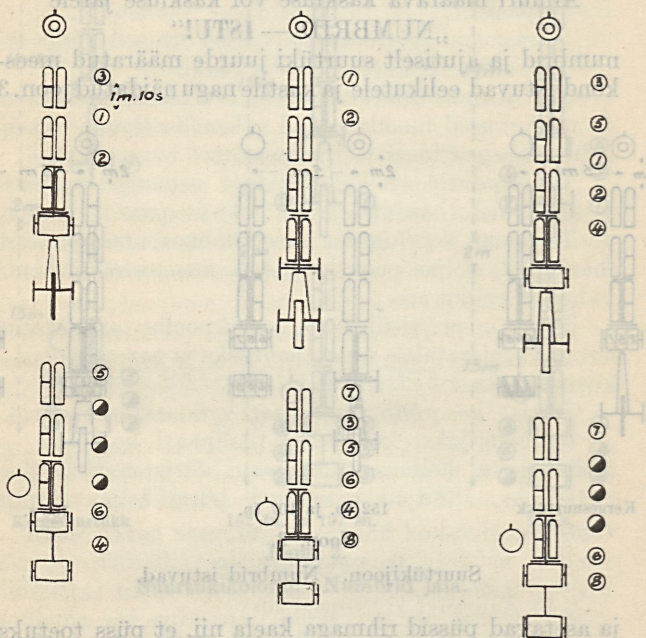
asuvad numbrid ja ajutiselt suurtüki juurde määratud meeskond kohtadele, nagu näidatud joon. 2, ja võtavad püssid selga päraga vasakule.

Numbrite ja ajutiselt suurtüki juurde määratud meeskonna jalastamiseks ja istumiseks liikumisel, peatatakse suurtükk.

§ 13. Käskluse järele

„NUMBRID — KOLONNI!“

numbrid ja ajutiselt suurtüki juurde määratud meeskond asuvad kolonni harilikult suurtükist paremale nagu näidatud joon. 4. Kui numbrid ja ajutiselt suur-

Kergesuurtükk

152 šn. ja 107 šn.

150 s.

Joon. 4.

Suurtükikolonn. Numbrid kolonnis.

tüki juurde määratud meeskond istuvad, siis enne käsklust „NUMBRID — KOLONNI!“ anda käsklus: „NUMBRID — MAHA“!

C. SADULDAMINE JA RIISTUSTAMINE.

§ 14. Rakendijuhid saduldavad oma hobused Ratsaväe eeskirja I osa kohaselt. Kui saduldamisel suur-
tükiülem ei viibi, saduldab tema hobuse kastijuht.

§ 15. Riistustamiseks sõitja kinnitab säärise paremale jalale, pandlatega ettepoole, pandlatest kinnitab kõige pealt keskmise, võtab piitsa ja pistab selle säärise vahele, saduldab sadulahobuse Ratsaväe eeskirja I osa kohaselt ja riistustab enne sadulahobuse ja seejärel käehobuse.

Tiislipaari riistustamiseks sõitja:

1) võtab rakmed ja asetab nad vasakult poolt hobuse turjale nii, et rinnaesise alumine äär (lahtine) jääks ettepoole;

2) vabastab oheliku, tõmbab rinnaesise üle hobuse pea ja kinnitab oheliku;

3) tõmbab tuhararihma ühes laudjaristiga üle sadula (käehobusel — üle selja) kohale;

4) pistab tiiseltrengide otsad puusarihmade vahelt läbi tagant ettepoole ja kinnitab nad kolgilülistikkude abil trengide külge;

5) hobuse valjastamiseks võtab ratsmed ühes kangidega, viskab ratsmed üle hobuse pea, kinnitab kangide rihma külge vasakpoolse peele; asetab kangraua hobusele suhu ja kinnitab kangide rihma külge parempoolse peele; kurgurihma ja kangide rihma kapatsi pandlad peavad olema väljaspool;

6) asetab rakmed käehobusele p.p. 1—5 kohaselt;

7) taandab käehobuse latrist, pöörab ümber, taandab hobuse latrisse tagasi ja seob ohelikuga latri posti külge;

8) taandab sadulahobuse latrist, pöörab ümber, taandab latrisse tagasi, vabastab käehobuse oheliku, seob oheliku hobusele ümber kaela ja hoides hobuseid ratsmetest jääb seisma nende vahele.

Tõmbepaari riistustamiseks sõitja:

- 1) asetab rakmed hobusele tiislipaari riistustamise p.p. 1 ja 2 kohaselt;
- 2) tõmbab püsttrengid hobusel kõhu alt läbi risti üle selja ja kinnitab haaklüliliga veolulistiku külge;
- 3) järgnevalt toimib tiislipaari riistustamise p.p. 5—8 kohaselt;

§ 16. **Lahtiriistustamiseks sõitja** pistab piitsa säärise vahele võtab maha rakmed sadulahobuselt ja seejärele käehobuselt.

Tiislipaari lahtiriistustamiseks sõitja:

- 1) tõstab tuhararihma ühes laudjaristiga sadulale (käehobusel — turjale);
- 2) tõstab rinnaesise üle hobuse pea ja asetab turjale;
- 3) asetab turjal olevale rinnaesisele sedelga ja tuhararihma ühes laudjaristiga;
- 4) seob hobuse;
- 5) vabastab vasakpoolse peele kangide rihmast ja kinnitab kangide rihma raamrõnga külge, võtab hobusel kangraua suust, vabastab parempoolse peele kangide rihmast ja kinnitab kangide rihma raamrõnga külge, võtab ratsmed ühes kangidega hobuselt;
- 6) võtab hobuse turjalt rakmed ja asetab need ühes kangidega ja ratsmetega kohale;
- 7) võtab hobuselt sadula ja asetab kohale; paneb kohale piitsa ja säärise

Tõmbepaari lahtiriistustamiseks sõitja:

- 1) vabastab trengide otsad;
- 2) tõstab niuderihma ühes trengidega sedelgale;
- 3) tõstab rinnaesise üle hobuse pea ja asetab turjale;
- 4) asetab turjal olevale rinnaesisele sedelga ühes niuderihma ja trengidega;
- 5) järgnevalt toimib tiislipaari lahtiriistustamise p.p. 4—7 kohaselt.

D. RAKENDAMINE.

1. Rakendite kohaletoomine.

§ 17. Saduldatud ja riistustatud hobuste rivistamiseks antakse käsklus

„PAIGALE!“

mille järele sõitjad viivad hobused rivistamiseks määratud kohale, asudes hobuste vahel ja hoides sadulahobuse ratsmeid vasaku ja käehobuse ratsmeid parema käega. Kui talli uks on kitsas, sõitja tõstab käehobuse ratsmed üle hobuse pea ja hoides neid pikalt taha sirutatud käes, saadab sadulahobuse käehobuse ees tallist välja.

Hobused rivistatakse kolonni rakendite järjekorras, kasti hobused kahuri (haubitsa) hobuste taga. Rakendijuhid asuvad rakendite ees. Kui suurtükiülem puudub, asub tema kohale kastijuht, hoides ühtlasi suurtükiülema hobust.

§ 18. Rakendite kohaletoomine rakendamiseks toimub ratsa või jalastatud sõitjatega. Enne rakendite kohalejõudmist suurtükiülem tarbekorral paigutab rakendid ümber nii, et nad kohtadele minekul üksteist ei segaks. Lähenedes eelikutele suurtükiülem annab käskluse

„KOHTADELE!“

mille järele iga rakendi esisõitja juhib oma paari paremalt (vasakult) eeliku tiisli otsa juurde, jõudes selleni pöörab hobused paremale (vasakule) ja liukudes edasi peatub kui tiislipaar on pööranud. Pärast jalastumist sõitjad põimivad ratsmed. Ratsmete põimimiseks sõitja pistab sadulahobuse ratsmed läbi käehobuse ratsmetest ja vasaku jaluserihma läbi sadulahobuse ratsmetest moodustatud lingu.

2. Rakendamine.

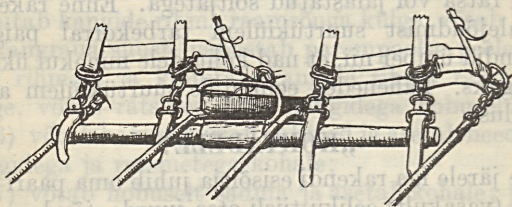
§ 19. Sõitjad rakendavad hobused numbrite abil. Kui numbrid pole kohal, rakendavad sõitjad omal jõul.

Rakendamisel numbrite abil sõitjad rakendavad sadulahobuseid ja numbrid — käehobuseid. Kergekahuri (haubitsa) juures rakendab nr. 2 tiislipaari, nr. 3 teise paari ja nr. 4 esimese paari käehobuse; kasti juures rakendab nr. 5 tiislipaari, nr. 6 teise ja esimese paari käehobuse. Raskekahuri (haubitsa) juures rakendab nr. 2 tiislipaari, nr. 3 kolmanda paari, nr. 4 teise paari ja nr. 5 esimese paari käehobuse; kasti juures rakendab nr. 6 tiislipaari, nr. 7 teise paari ja nr. 8 — esimese paari käehobuse.

§ 20. Rakendamiseks antakse käsklus:

„**RAKENDA!**“

Rakendamisel numbrite abil selle käskluse järele tiislisõitja taandab kohale sadulahobuse ja nr. 2 (kasti juures nr. 5, raskesuurtüki kasti juures nr. 6) käehobuse, nr. 2 (nr. 5, nr. 6) tõstab tiisli ja tiislisõitja asetab vaaga tiislile ettepoole konksu nii, et anskopi kinnitusrõngad oleksid hobuse rinna poole ning tiisli rõngas ettepoole (joon. 5). Tiislisõitja kin-

Joon. 5.

Vaaga asetuse tiislile.

nitab sadulahobuse anskopid ja nr. 2 (nr. 5, nr. 6) käehobuse anskopid. Pärast anskoppide kinnitamist hüüab tiislisõitja „**VALMIS!**“, mille järele tiislisõitja ja nr. 2 (nr. 5, nr. 6) kinnitavad tiislihobuste trengid kolkide külge alates sisemistest trengidest ja tõmbesõitjad taandavad sadulahobuseid ja numbrid käehobuseid ning kinnitavad hobuste trengid järel-

olevate hobuste trengide külge. Tagumise tõmbepaari keskmised trengid asetatakse üle vaaga. Seejärele sõitjad asuvad hobuste juurde ja numbrid oma kohtadele.

Rakendamisel ainult sõitjatega tõmbepaaride sõitjad ühendavad trengid paaride vahel. Teise paari tõmbesõitja rakendab tiislipaari käehobust samas korras kui nr. 2 (nr. 5, nr. 6). Pärast seda tõmbesõitjad taandavad hobuseid ja tagumise paari tõmbesõitja tiisliisõitja abil kinnitab trengid. Seejärele sõitjad asuvad hobuste juurde.

Pärast rakendamist kergekahur (haubits), 150 s. ja kõik kastid võetakse eelikule SV. E. I või II kohaselt suurtükiülemale käskluse järele „**EELIKUD!**“

3. Lahtirakendamine.

§ 21. Lahtirakendamiseks antakse käsklus

„**HOBUSED LAHTI!**“

mille järele numbrid ja sõitjad rakendavad hobused lahti § 20-le vastupidises järjekorras.

Enne lahtirakendamist kergekahur (haubits), 150 s. ja kõik kastid võetakse eelikult SV. E. I või II kohaselt suurtükiülemale käskluse järele „**EELIKULT!**“.

E. SADULASSE ISTUMINE JA JALASTUMINE.

§ 22. Käskluse järele

„**HOBUSTE JUURDE!**“

sõitjad asuvad sadulahobuse kõrvale, hobuste esijalgade joonele, näoga ettepoole, hoides väljasirutatud paremas käes sadulahobuse põimitud ratsmeid suuliste juurest. Vasak käsi ripub vabalt. Piits on säärise vahel käepidemega ülespoole. Numbrid asuvad oma kohtadele § 12 kohaselt.

§ 23. Sadulasse istumiseks antakse käsklus:

„**SADULASSE — ISTU!**“

Eelkäskluse järele sõitja teeb pöörde paremale (umbes 135°), vabastab põimitud ratsmed, võtab nad vasakusse kätte, lastes sadulahobuse vasaku ratsme väikese sõrme alt ja parema ratsme nimetis- ja keskmisesõrme vahelt läbi, võtab ratsmete vabad otsad poidla ja nimetissõrme vahele. Käehobuse ratsmed sõitja võtab kätte üle sadulahobuse ratsmete, vaba otsaga väikese sõrme poole. Pärast seda sõitja haarab vasaku käega hobuse lakatuti ja parema käega jaluse-rihma.

Täitekäskluse järele sõitja asetab vasaku jala poole labajalani jalusesse ja haarab parema käega sadula tagakaarest. Toetudes vasaku põlvega sadula vastu, sõitja annab parema jalaga tōuke ja tōuseb vasakule jalale, hoides seejuures keha ettepoole. Toetudes parema käega sadula esikaarele, sõitja tõstab väljasirutatud parema jala, hobust puudutamata, üle laudja ja istub sujuvalt sadulasse; asetab parema jala jalusesse väljaspoolt, seab ratsmed parajaks parema käe abil, võtab piitsa paremasse kätte, lastes käe läbi silmuse, ja paneb käe reiele piitsavarrega sadulahobuse pea suunas. Piitsa piug hoitakse ühes piitsavarrega peos.

§ 24. Jalastumiseks antakse käsklus:

„SADULAST — MAHA!“

Eelkäskluse järele sõitja hoides ratsmeid § 23 kohaselt, haarab vasaku käega lakatuti, paneb parema käe sadula esikaarele ja vabastab parema jala jalusest.

Täitekäskluse järele sõitja tōuseb vasakule jalale, tõstab väljasirutatud parema jala, hobust puudutamata, üle laudja, asetab parema jala vasaku jala juurde ja parema käe sadula tagakaarele, hoides keha seejuures ettepoole, laskub sujuvalt paremale jalale ja vabastab vasaku jala jalusest. Järgnevalt sõitja põimib ratsmed ja võtab § 22 kirjeldatud seisangu.

§ 25. Käskluse järele

„VABALT!“

sõitja võib ennast kohapeal liigutada, kuid hoiab käes ratsmeid.

Käskluse järele

„KOHENDU!“

sõitja võib lahkumata hobuste juurest kohendada hobuseriistu, ratsmeid, riideid ja pöörata vahetu ülema poole.

Numbrid ja ajutiselt suurtüki juurde määratud meeskond käskluste järele „VABALT!“ või „KOHENDU!“ toimivad J. E. I kohaselt.

F. LIHKUMINE, PEATUMINE JA SUUNA MUUTMINE.

1. Hobuste juhtimine.

§ 26. Sadulahobust juhatakse ratsmetega, keha raskusega ja säärtega, käehobust juhatakse ratsmetega ja piitsaga.

Ratsmed hoitakse harilikult ühes käes, tarbekorral ka kahes käes. Ühes käes hoitakse ratsmed § 23 kohaselt. Kahes käes hoides ratsmeid on vasakus käes sadulahobuse ratsmed § 23 kohaselt ja paremas käes käehobuse ratsmed. Käehobuse ratsmeid hoitakse samuti kui sadulahobuse ratsmeid. Kui ratsmed on kahes käes, ripub piits käerandmel vabastatud piiga.

Ratsmeid kasutatakse hobuse pööramiseks, allüüri vähendamiseks ja peatamiseks. Pööramiseks nihutatakse ratsmeid hoidev käsi pöörde suunas nii, et pöörde suunale vastaspoolne ratse suruks hobuse kaela vastu, seejuures ei tohi väheneda ratsmete pinget. Allüüri aeglustamiseks, vähendamiseks või hobuse peatamiseks suurendatakse ratsmete pinget, tõmmates kätt keha poole ja kallutades tarbekorral keha tahapoole; säärtega hoitakse hobust taandumast.

§ 27. **Säärt** kasutatakse hobuse edasisaatmiseks, hobuse tagaosa juhtimiseks ja hobuse karistamiseks.

Mõlema sääre ühesugune surve saadab hobuse edasi. Mõlema sääre erinev surve painutab hobust küljelt. Ühe sääre surve sunnib hobust pöörama keha tagaosa surve suunas.

Säärte surve tugevus oleneb ülesandest ja hobuse temperamendist. Säärtega surutakse sadulavöö taha. Surumisel põlved ei eraldu sadulast ja istak jääb muutmata. Mõjutamine sääre survega kestab nii kaua, kuni hobune on täitnud nõutava tegevuse. Kui hobune ei alistu sääрте survele, siis teda sunnitakse sääрте tõugetega või kannustega.

§ 28. **Kannuste** ülesanne on suurendada sääрте mõju ja karistada hobust. Kannuste tegevus erineb sääрте tegevusest teravam mõjuga. Hobuse kannustamiseks antakse kannustega üks ehk mitu teravat lööki. Kannused kinnitatakse saapakappide ülemise ääre kõrgusele.

§ 29. **Piitsa** kasutatakse käehobuse hoiatamiseks, veole sundimiseks, ergutamiseks ja karistamiseks.

Hobuse hoiatamiseks sõitja sirutab piitsa käehobuse selja kohale hobust mitte puudutades. Hoiatamiseks pöördel paremale sirutab sõitja piitsa käehobuse kaela suunas.

Hobuse veole sundimiseks ja ergutamiseks sõitja rahulikult puudutab piitsaga hobuse selga. Kui see ei aita, sõitja annab piitsaga hobuse selja pihta kergeid lööke.

Hobuse karistamiseks sõitja vabastab piu ja annab kiire ja ootamatu löögi hobuse laudjale.

Hobuse karistamine põhjuseta ja peksmine on keelatud.

§ 30. **Häält** kasutatakse hobuse juhtimisel erijuhitudel kartva hobuse rahustamiseks.

§ 31. Enne liikumise algust, allüüri muutmist või pööret hoiatatakse hobuseid. Selleks seatakse rats-

med parajaks, sadulahobust surutakse kergelt sää-
tega ja käehobust hoiatatakse piitsaga.

2. Allüürid.

§ 32. Kergesuurtükk liigub sammu, traavi ja erijuhtudel lahtiste maa-alade läbistamiseks ka galoppi. Raskesuurtükk liigub harilikult sammu ja tarbekorral häädel teedel ka traavi.

Sammu kiirus on 100 m minutis. Traavi kiirus on 200 m minutis. Kergesuurtükk võib vahetpidamata sõita traavi kuni 3 km, raskesuurtükk — kuni 2 km. Galopi kiirus on 400 m minutis. Antud normid on maksvad ainult häädel teedel. Halbadel teedel allüüri kiirus võib tunduvalt väheneda.

Liikumisel vahelduva allüüriga sõidetakse harilikult 1 km sammu ja 1 km traavi.

§ 33. Liikumiseks paigalt antakse käsklus:

„SAMMU (TRAAVI, GALOPPI) — MARSS!“

Liikumist alustatakse alati sammu ja käsklusega määratud allüüriks minnakse üle kõikide vahepealsete allüüride kaudu.

Kaugus rakendite vahel on sammu ja traavi liikumisel 2 m, galoppi liikumisel 5 m.

Liikumisel on esisõitja vastutav suuna, kauguse, joondumise ja ühtlase allüüri eest, järgnevad sõitjad kokkukõlastavad oma paaride liikumise ja veo esimese tõmbepaari järele.

§ 34. Liikumissuund määratakse käsklusega:

„SUUND (näidata ühtlasi käega) N ESE — MARSS!“ või

„SUUND MINU JÄRELE — MARSS!“.

Kui liikumissuunda ei ole määratud, rakendijuht valib otsesuunas mõne eseme ja sõidab selle eseme suunas.

§ 35. Allüüri suurendamiseks antakse käsklus:
„TRAAVI (GALOPPI) — MARSS!“.

Allüüri vähendamiseks antakse käsklus:
„SAMMU (TRAAVI)!“.

Allüüri muutmise teostatakse sujuva üleminekuga vähemalt allüürilt suuremale või ümberpöörduvalt. Suuremale allüürile üleminek sünnib üheaegselt kõikide paaridega ja rakenditega. Tagumine rakend läheb üle galopile, kui kaugus eesolevast on suurenenud 5 meetrini.

Üleminekul väiksemale allüürile tiisliisõitja aeglustab oma hobuste liikumist esimesena, tõmbepaaride sõitjad, vaadates tagasi, kokkukõlastavad oma hobuste allüüri tiislipaariga, lõdvendades trenge. Üleminekul galopist väiksemale allüürile tagumine rakend läheb üle uuele allüürile, kui kaugus rakendite vahel on vähenenud 2 meetrini.

3. Peatumine.

§ 36. Peatumiseks antakse käsklus:

„SUURTÜKK — SEIS!“

Selle käskluse järele tiisliisõitja aeglustab oma hobuste liikumist esimesena; tõmbepaaride sõitjad aeglustavad hobuste liikumist ja lasevad trengid lõdvaks, vaadates tagasi kokkukõlastavad hobuste liikumist tiislipaari liikumisega kuni viimase peatumiseni ja tõmbavad trengid sirgeks. Peatumine teostub sammul 5 m, traavil 10 m ja galopil 15 m jooksul.

§ 37. Rakendite joondumiseks antakse käsklus:

„JOONDU — MARSS!“

Eelkäskluse järele, kolonnis eesolev rakendijuht sõidab 5 m kaugusele rakendi ette; joonel sõidavad ette mõlemad rakendijuhid ja kastijuht joondub suurtükiülema järele.

Täitekäskluse järele mõlemad rakendid liiguvad edasi, kusjuures sõitjad joonduvad §§ 10 ja 11 kohaselt. Rakendid peatuvad jõudes 2 m kaugusele rakendijuhtidest või eesolevast rakendist.

§ 38. Käskluse järele

„SADULAST — MAHA!“

suurtüki meeskond jalastub ja asub kohtadele §§ 12 ja 24 kohaselt.

Käskluse järele

„VÖÖD VABAKS!“

sõitjad vabastavad sadulavööd 4—5 augu võrra, vaatavad järele, kas hobustel ei ole hõõrumisi, vaatavad üle rakmed, hobuste jalad ja rautuse ja teatavad rakendijuhile ülevaatuse tagajärgedest. Sihtija vaatab kahuri (haubitsa) üle, nr. 5 (raskesuurtüki juures nr. 6) — kasti; ülevaatuse tagajärgedest sihtija teatab suurtükiülemale, nr. 5 (raskesuurtüki juures nr. 6) — kastijuhile.

§ 39. Peatustel käskluse järele

„TIISLID ALLA!“

suurtükiülem laseb võtta kahuri (haubitsa) ja kasti eelikult SV. E. I või II kohaselt. Tiislisõitja ja vastavad numbrid vabastavad anskopi rihmad ja lasevad tiisli ühes vaagaga alla.

152 šn. ja 107 šn. ei võeta eelikult; tiisli toe laseb alla nr. 2.

Käskluse järele

„VÖÖD KINNI!“

rakendijuhid kinnitavad sadulavööd ja istuvad sadulasse, sõitjad kinnitavad sadulavööd ja numbrite abil tõstavad tiisli, kinnitavad anskopi rihmad ja asuvad kohtadele.

4. Suuna muutmine.

§ 40. Suunda võib muuta:

- pööretega 45° , 90° ja 180° võrra;
- kaarsõiduga — igasuguse nurga võrra;
- liikumisega määratud esemele — igasuguse nurga võrra kuni 90° .

Kolonnis tagumine rakend muudab suunda eesoleva rakendi jälgedes.

Joonel mõlemad rakendid muudavad suunda üheaegselt, välimine rakend jätkab liikumist endisel allüüril ja sisemine — joondub välise järele.

Suuna muutmise algamiseks paigalt sõidetakse enne suuna muutmist 2 m otsesuunas.

§ 41. Suuna muutmisel sõidetakse kaarel, mille raadius on allüürist ja pinnasest.

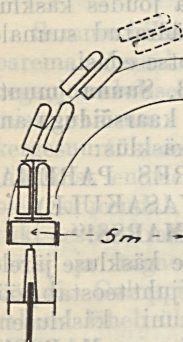
Kõval ja tasasel pinnasel võib teha suuna muutmisi kaarel 3—5 m raadiusega. Suuna muutmisel veab ainult tiislipaar. Rakendijuht juhib oma hobuse uude suunda, sõites sama teed, millel peavad järgnema rakendi hobused. Jõudes käsklusega määratud suunale, liigub ta otse edasi; sõitjad liiguvad rakendijuhi jälgedes. Tõmbesõitjad lasevad pöörde algul trengid lõdvaks ja tõmbavad nad uuesti pingule, kui tiislipaar alustab liikumist uues suunas. Pöörde ajal saadetakse sisemised hobused sedavõrd ette, et trengid ei satuks jalgu.

Raskel pinnasel ja tõusudel tehakse suuna muutmisi kaarel, mille raadius on suurem kui 5 m. Suuna muutmisel kõik hobused peavad võtma osa veost. Rakendijuht liigub kaarel, mille raadius on 1—2 m võrra suurem välise ratta liikumise kaare raadiusest (joon. 6). Esisõitja liigub pöördel rakendijuhi jälgedes. Teine ja kolmas tõmbesõitja ja tiislisõitja püüavad liikuda võimalikult suuremal kaarel, sundides veole eriti sisemisi hobuseid, kallutades tarbekorral hobuseid väljapoole.

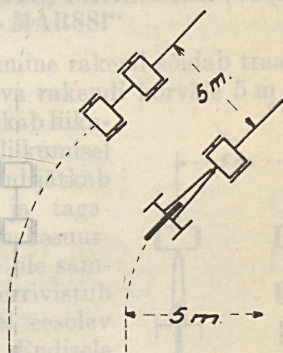
Suuna muutmisel traavil ja galopil suurendatakse liikumise kaare raadiust.

§ 42. Suuna muutmiseks pöördega 45° võrra (joon. 7) antakse käsklus:

„POOLPÖÖRE PAREMALE (VASAKULE) — MARSS!“

Joon. 6.

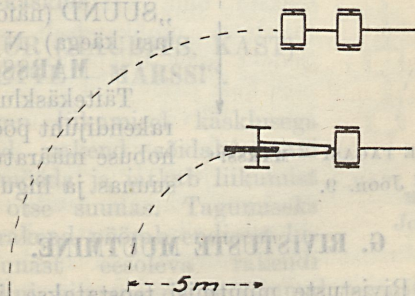

Joon. 7.

„POOLPÖÖRE PAREMALE—MARSS!“

Suuna muutmiseks pöördega 90° võrra (joon. 8) antakse käsklus:

„PAREMALE (VASAKULE) — MARSS!“

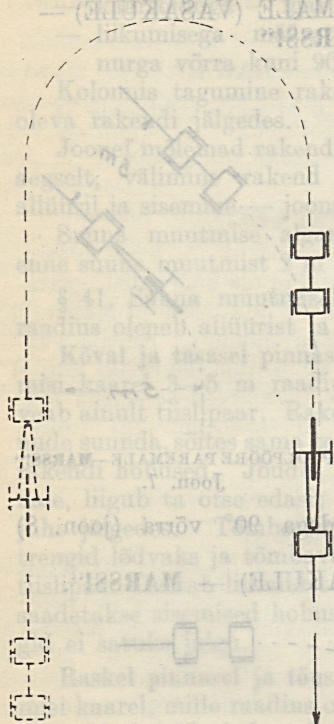

„PAREMALE — MARSS!“

Joon. 8.

Suuna muutmiseks pöördega 180° võrra (joon. 9) antakse käsklus:

„PAREMALE (VASAKULE) TAGASI —
MARSS!“

„PAREMALE TAGASI — MARSS!“

Joon. 9.

Täitekäskluse järele rakendijuht pöörab oma hobuse paremale (vasakule) ja jõudes käsklusega määratud suunale liigub otse edasi.

§ 43. Suuna muutmiseks kaarsõiduga antakse käsklus:

„KAARES PAREMALE (VASAKULE) —
MARSS!“

Selle käskluse järele rakendijuht teostab pöoret, kuni käskluseni „OTSE — MARSS!“ või „SUUND N ESE — MARSS!“.

§ 44. Suuna muutmiseks määratud esemele antakse käsklus: „SUUND (näidata ühtlasi käega) N ESE — MARSS!“

Täitekäskluse järele rakendijuht pöörab oma hobuse määratud eseme suunas ja liigub sellele.

G. RIVISTUSTE MUUTMINE.

§ 45. Rivistuste muutmisi teostatakse liikumisel või liikumist algades.

Ümberrivistamiseks liikumise algul või ümberrivistamiseks ühes allüüri muutmisega määratakse allüür enne täitekäsklust.

§ 46. Kolonnis asuvate rakendite paigutamiseks joonele (joon. 10) antakse käsklus:

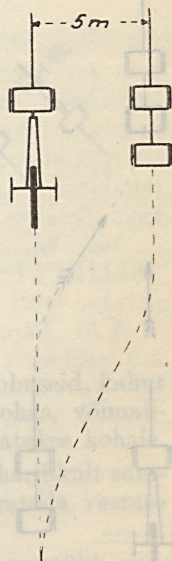
„KAST (KAHUR, HAUBITS) PAREMALE (VASAKULE) — MARSS!“

Sammu liikumisel tagumine rakend sõidab traavis paremale (vasakule) eesoleva rakendi kõrvale 5 m vahega, joondub sellega ja jätkab liikumist sammu. Traavi liikumisel kergesuurtüki eesolev rakend jätkab liikumist endisel allüüril ja tagaolev suurendab allüüri, raskesuurtüki eesolev rakend läheb üle sammule ja tagaolev ümberrivistub traavi. Galoppi liikumisel eesolev rakend läheb üle traavile. Endisele allüürile minnakse üle siis, kui tagumine rakend on joondunud eesolevaga.

§ 47. Joonel asuvate rakendite paigutamiseks kolonni (joon. 11) antakse käsklus:

„KAHUR (HAUBITS, KAST) ETTE — MARSS!“.

Sammu liikumisel käsklusega määratud rakend sõidab traavi teisest mööda ja jätkab liikumist sammu otse suunas. Tagumiseks jäänud rakend pöörab endisest liikumissuunast eesoleva rakendi järele, kui viimane on möödunud temast. Traavi liikumisel tahajääv rakend läheb üle sammule ja

„KAST PAREMALE — MARSS!“

Joon. 10.

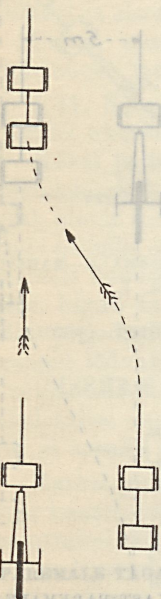
ettesõitev — jätkab liikumist endisel allüüril. Liikumisel galoppi tahajääv rakend läheb üle traavile. Kui ettesõitev rakend on teisest möödunud, minnakse üle endisele allüürile.

§ 48. Kauguse muutmiseks kolonnis antakse käsklus:

„KAUGUS N MEETRIT —
MARSS!“

Selle käskluse järele eesolev rakend liigub edasi endises allüüris, tagaolev rakend, muutes allüüri, võtab nõutud kauguse.

„KAHUR ETTE —
MARSS!“

Joon. 11.

H. TULEPOSITSIONILE ASUMINE JA SEALT LAHKUMINE.

1. Tulepositsioonile asumine.

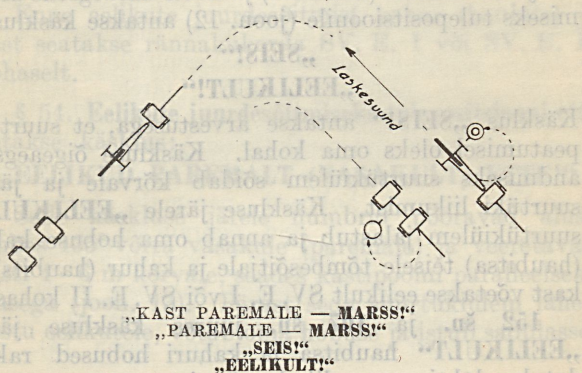
§ 49. Kahur (haubits) asetatakse tulepositsioonile kastiga või kastita.

Kahur (haubits) ja kast tuuakse võimalust mööda tulepositsioonile nii, et nad eelikutelt võtmisel oleksid oma kohtadel ja kahur (haubits) umbkaudselt suundunud. Selleks enne tulepositsioonile asumist kast paigutatakse kahuri (haubitsa) kõrvale ja liikumissuunda muudetakse pöördega või kaarsõiduga (joon. 12). Kui ülaltoodud viisil pole võimalik asuda tulepositsioonile, siis pärast eelikult võtmist suurtükiülem laseb pöörata kahuri (haubitsa) laskesuunda ja veeretada kasti suurtüki kõrvale. Kui maastik ei võimalda kahuri

(haubitsa) ja kasti üheaegset toomist tulepositsioonile, tuuakse nad positsioonile üksteise järele.

Kui kahur (haubits) asetatakse tulepositsioonile kastita, juhatakse kast laskemoona mahalaadimiseks kohale kuhu tahetakse paigutada lasekemoon.

Tulepositsioonile asumine peab sündima võimalikult varjatult. Kui kate ei varja sõitjaid, jalastatakse sõitjad, kusjuures käehobuste juhtimiseks kasu-

Joon. 12.

tatakse numbreid. Kui kate ei varja hobuseid, kahur (haubits) võetakse eelikult varjatud kohas, võimalikult lähemal tulepositsioonile ja veeretatakse kohale.

Varjatud tulepositsioonile asutakse harilikult sammu, sest traavil tolm ja müra võib äratada vastase tähelepanu.

Lahtisele tulepositsioonile läheneb suurtükk varjatult ja sõidab positsioonile harilikult traavi või galoppi.

Öösi asutakse tulepositsioonile kas tähistatud teed mööda või teejuhi juhatusel liikudes sammu, kusjuures erilist tähelepanu tuleb pöörata müra vähendami-

sele. Samuti tuleb valvata, et tuled ei paistaks vastase poole.

Üleminek rännakukorrast lahingukorda toimub eelikute ärasõiduga eelikute asukohta. Eelikute ärasõit teostub samal allüüril kui teostus liikumine tulepositsioonile. 152 šn. ja 107 šn. juures võetakse haubitsa ja kahuri rakend lahti ja eelik jäetakse tulepositsioonile.

§ 50. Kahuri (haubitsa) ja kasti üheaegseks asetamiseks tulepositsioonile (joon. 12) antakse käsklused:

„SEIS!“

„EELIKULT!“

Käsklus „SEIS!“ antakse arvestusega, et suurtükk peatumisel oleks oma kohal. Käskluse õigeaegseks andmiseks suurtükiüleml sõidab kõrvale ja jälgib suurtüki liikumist. Käskluse järele „EELIKULT!“ suurtükiüleml jalastub ja annab oma hobuse kahuri (haubitsa) teisele tõmbesõitjale ja kahur (haubits) ja kast võetakse eelikult SV. E. I või SV. E. II kohaselt.

152 šn. ja 107 šn. juures käskluse järele „EELIKULT“ haubitsa ja kahuri hobused rakendatakse lahti enne eelikult võtmist.

§ 51. Pärast eelikult võtmist (lahtirakendamist), kui eelikutel (või eelikutel ja kastilt) on võetud kõik tarvilikud abinõud (maha laaditud laskemoon), antakse käsklus

„MARSS!“

mille järele mõlemad rakendid sõidavad kastijuhi juhatusel temalt määratud järjekorras eelikute asukohta.

§ 52. Ootamatu kallaletungi korral rakendatud suurtükile, valib suurtükiüleml viibimata tulepositsiooni ja juhhib kiirelt oma kahuri (haubitsa) tulepositsioonile. Lahingukorda asetatakse ainult kahur (haubits) ja laskemoon võetakse eelikust, raskesuurtüki juures — kastist.

2. Tulepositsioonilt lahkumine.

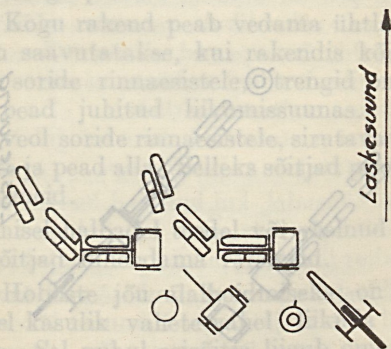
§ 53. Lahkumine tulepositsioonilt teostub eelikute juurdesõitmisega positsiooni ette või positsiooni taha. Kui allüüri ei ole määratud, sõidavad eelikud tulepositsioonile traavi. Eelikute asukohast lahkudes kastijuht paigutab ümber kahuri (haubitsa) ja kasti eelikud nii, et nad jõuaksid tulepositsioonile järjekorras, nagu asuvad positsioonil kahur (haubits) ja kast.

Enne eelikute juurdesõitmist kahur (haubits) ja kast seatakse rännakukorda SV. E. I või SV. E. II kohaselt.

§ 54. Eelikute juurdesõitmiseks tulepositsiooni ette antakse käsklus:

„EELIKUD PAREMALT (VASAKULT) ETTE!“

Selle käskluse järele numbrid pööravad aluse umbes 135° võrra vasakule (paremale) ja veeretavad kasti 4—6 m kõrvale, seades kastipoomi paralleelseks alusega (joon. 13). Pärast seda suurtükiülem läheb vastu eelikutele, võtab oma hobuse ja istub sadulasse.

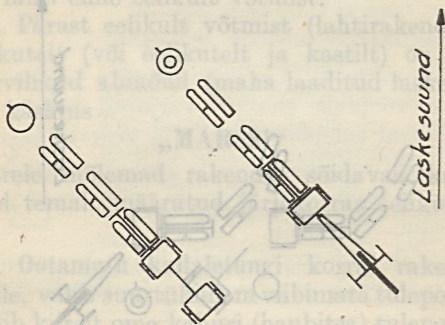
„EELIKUD PAREMALT ETTE!“

Enne küljendamist.

Joon. 13.

Eelikud sõidavad juurde paremalt (vasakult) nii, et vasakud (paremad) rattad liiguksid mööda veo-aasadest võimalikult lähedalt. Kahuri (haubitsa) ja kasti tõmbesõitjad, möödudes alusest ja kastipoomist lasevad trengid lõdvale, pööravad hobused paremale (vasakule) ja vaadates taha jälgivad oma tiisli-sõitjat.

Kui eelik oma teljega on möödunud 0,75 m veo-aasast, tiisli-sõitja peatab eeliku kergekahuri (haubitsa) juures nr. 3-da, kergekahuri (haubitsa) kasti ja 150 s. juures nr. 4-nda ja raskesuurtüki kasti juures nr. 7-da käskluse „SEIS!“ järele. Seejärel tiisli-sõitja pöörab eeliku 45° võrra paremale (vasakule); pööramise ajal vasak (parem) ratas peab jääma paigale. Selleks jälgides vasakut (paremat) ratast tiisli-sõitja pöörab hobused paremale (vasakule), hoides ratsmetest, et nad pööramisel ei liiguks edasi. Tõmbesõitjad hoiavad pööramise ajal trengid lõdvale ja küljendavad hobuseid paremale (vasakule) ning tõmbavad trengid sirgeks alles siis, kui kahur (haubits) ja kast on haagitud eelikule (joon. 14).

„EELIKUD PAREMALT ETTE!“

Pärast küljendamist.

Joon. 14.

Kui pööre on tehtud, võtavad numbrid kahuri (haubitsa) ja kasti eelikule SV. E. I või SV. E. II kohaselt ja asetavad eelikutele kahuri (haubitsa) juures olevad abinõud.

152 šn. ja 107 šn. juures rakendatakse hobused kahuri (haubitsa) eeliku ette üheaegselt kasti eelikule võtmisega.

§ 55. Eelikute juurdesõitmiseks tulepositsiooni tahta antakse käsklus:

„EELIKUD PAREMALT (VASAKULT) TAHA!“

Selle käskluse järele numbrid pööravad aluse 45° võrra vasakule (paremale) ja seavad kastipoomi paralleelseks alusega. Edaspidine toiming teostub § 54 kohaselt, kuid eelikud teevad pöörde vasakule (paremale).

I. LIIKUMINE TEEDEL JA MURDMAASTIKUL.

§ 56. Liikumisel kasutatakse tee parempoolset osa. Liikumisel jäätunud ja halbadel teedel kasutatakse tee kõige paremat osa.

§ 57. Kogu rakend peab vedama ühtlaselt. Ühtlane vedu saavutatakse, kui rakendis kõik hobused toetuvad soride rinnaesistele, trengid on pingul ja hobuste pead juhitud liikumissuunas. Hobused, toetudes veol soride rinnaesistele, sirutavad harilikult kaelad ette ja pead alla. Selleks sõitjad peavad andma järele ratsmeid.

Liikumisel halbadel teedel või väsinud hobustega peavad sõitjad lühendama ratsmeid.

§ 58. Hobuste jõu alalhoidmiseks on pikematel rännakutel kasulik vahete-vahel liikuda jalastatud sõitjatega. Sel puhul esisõitja liigub oma paari ees, hoides hobuseid üle pea võetud ratsmetest. Teised sõitjad põimivad ratsmed ja liikudes hobuse pea kõrgusel, on valmis igal ajal ratsmeid haarama.

§ 59. Liikumisel halbadel teedel ja üle takistuste rakendijuht sõidab ette ja juhatab teed. Enne ettesõitmist teatab ta sellest esisõitjale. Teel olevatele takistustele pöörab ta sõitjate tähelepanu käsklusega:

„JALGADE ALLA!“

§ 60. Tee vabastamiseks antakse käsklus

„RATSMED PAREMALE (VASAKULE)!“

mille järele iga rakend iseseisvalt vabastab tee, liikudes tee paremale (vasakule) servale.

§ 61. Kui maastik ei võimalda sõita ühtlase allüüriga, on kasulik suurendada kaugust rakendite vahel, mis võimaldab rakendil liikuda maastiku kohaselt olenematult teisest rakendist.

§ 62. Mäkketõusmisel tuleb liikuda otsesuunas. Ühtlastel lamedatel tõusudel sõidetakse märke võimalikult põiki. Lühikestel järskudel tõusudel sõidetakse otse üles, suurendades tarbekorral liikumise kiirust. Ratsmetega tuleb hobustele anda vabadus kaela sirutamiseks.

Hobused peavad liikuma märke ühtlase ja rahuliku allüüriga, võimalikult sammu. Jõudes tõusu harjale, ei tohi tõmbepaarid allüüri vähendada, vaid peavad energiliselt edasi vedama, et mitte koormata tiislipaari kõige raskemal hetkel.

Tarbekorral peatatakse kolonn mäejalal ja mäkketõusmist teostatakse rakendikaupa.

Pikkadel tõusudel, kui hobused hakkavad väsima, tuleb rakendid peatada enne kui hobused ise seisma jäävad. Kahur (haubits) ja kast pidurdatakse peatusel.

§ 63. Mäest laskumisel tõmbesõitjad katkestavad längu algul veo ja jätkavad liikumist lõtvade trengidega, vaadates tagasi üle parema õla, et trengid jalgu ei jääks. Kahuri (haubitsa) ja kasti tagasihoidmist teostab tiislipaar. Selleks tiislisõitja hoides keha ettepoole tõmbab ratsmete abil hobused lentsidesse. Üht-

lasi toetab ta jalaga tiislile, millega hoiab ära tiisli kerkimist.

Kui hobune vajub tagumikule (tõmbab tagumised jalad liiga oma alla), siis sõitja keha etteandmisega peab kergendama hobuse tagaosa koormatust.

§ 64. **Pidurdamiseks** antakse käsklus:

„PIDUR!“

Pidurdamist teostavad kahuri (haubitsa) juures nr. 2 ja kasti juures nr. 6. Pidurdamist alatakse längu serval ja lõpetatakse längu jalale jõudmisel. Pidurdamine liistpiduriga ei tohi teostuda säärase pingega, et kahuri (haubitsa) ja kasti rattad hakkaksid libisema. Pidurite puudumisel hoiavad numbrid kahurit (haubitsat) ja kasti tagasi tõmbekõitega.

Järskudel kallakutel kahur (haubits) ja kast lastakse mäest alla eelikult mahavõetuna, kusjuures sahk pööratakse ette ja kasti poom taha. Kahurit (haubitsat) ja kasti hoitakse tagasi kõite abil ja kodaratest.

§ 65. **Kraavi ületamine** toimub sammu. Tõmbepaarid ei tohi peatuda kraavi ees, kraavis ega kraavist väljatulekul. Tiisli murdumise, trengide katkemise ja tõugete vältimiseks tõmbesõitjad lõdvendavad kraavi kaldal trenge ja valvavad, et hobused ei teeks hüpeid.

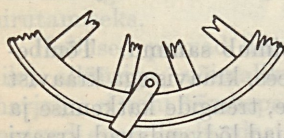
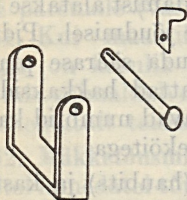
§ 66. **Soistunud kohad** ületatakse sammu suuren-datud rakendivahelise kaugusega. Tuleb hoiduda sõitmast eelmise rakendi jälgedes.

§ 67. **Liikumisel puude** vahel veab peamiselt tiislipaar, tõmbepaarid lasevad tarbekorral trengid lõdvaks.

§ 68. **Koole** on läbistatav kui põhi on kõva, voolu kiirus ei ületa 1,5 m/s ja jõe sügavus — 0,65 m. Hobuste komistamise ja vette heitmise vältimiseks koole läbistatakse lühikestel ratsmetel.

§ 69. **Jäätunud veekogud** on ületatavad sügisel ja talvel kergekahuriga (haubitsaga), kui jää paksus on vähemalt 20 sm ja raskekahuriga (haubitsaga) kui jää paksus on vähemalt 30 sm. Kevadine jää on märksa nõrgema kandejõuga.

Jääl sõidetakse suurendatud rakendivahelise kaugusega ja lühemate ratsmetega. Libisemiste ärahoidmiseks pöörded tehakse sammu.

Joon. 15. Jääpidur.

Libisemise ärahoidmiseks pidurdamisel jäätanud kallakul kasutatakse jääpidurit või seatakse rataste alla fašine või teivaid. Jääpiduri kasutamisel pidurdatakse nii, et jääpidur jääks ratta alla (joon. 15). Ühest jääpidurist on küllalt libisemise ärahoidmiseks.

§ 70. **Tuisklumes** kuni 1 m kõrgest ja 50 m laiast hangest rakendid sõidavad läbi traavi, suurendades allüüri.

§ 71. **Peatunud rakendi liikuma panemiseks:**

— jalastatakse numbrid, küljendatakse rakend vähe vasakule ja rahustatakse hobuseid; pärast seda alatakse sujuvalt liikumist endises suunas; numbrid abistavad rakendi edasiliikumist tõmbekõitega ja ratastest; tõmbekõied kinnitatakse tõmbeaasade või teljeotsade külge;

— jalastatakse sõitjad ja numbrid; käehobuseid juhitakse numbrite abil; meeste abiga ratastest ja hobuste ergutamiseга rakend pannakse liikuma; vajaduse korral asetatakse rataste alla matte, laudu, latte või fašine.

§ 72. Hobuse kukkumisel sõitjad peatavad hobused kiiresti ja tugevalt. Käskluse „SEIS!“ rakendi peatamiseks annab see, kes esimesena pani tähele kukkumist. Sõitja tõstab kukkunud hobuse või vabastab trengid korraldust ootamata. Vajaduse korral rakendijuht määrab temale abiks numbreid. Kui on tarvis rakmete vabastamiseks hoida hobune maas, siis tuleb suruda hobuse kael vastu maad. Lamava hobuse kõrvaletõmbamiseks tõmmatakse teda sabast ja trengidest.

J. VÄLJALANGENUD SÕITJATE JA HOBUSTE ASENDAMINE.

§ 73. Väljalangenud suurtükiülemat asendab kastijuht. Sõitjate ja hobuste asendamist nende väljalangemisel korraldab suurtükiülem. Tarbekorral rakendist väljalangenuid hobuseid võib asendada ratsahobustega.

Juhul kui eelikud asuvad eraldi, sünnib sõitjate ja hobuste asendamine kastijuhi korraldusel.

Rivist väljalangenud hobuste rakmed asetatakse kastile.

3. peatükk.

RAKENDATUD PATAREI.

A. KOOSSEIS.

§ 74. Patarei normaalselt koosneb patareiülemast, patareiohvitserist, veltveeblist (täidab patarei vooriülemate kohuseid), eelikuteülemast, juhtimisrühmast, kahest suurtükirühmast ja voorist. Patareiülem, patareiohvitser, veltveebel ja eelikuteülem on ratsa.

§ 75. Juhtimisrühm koosneb luurejaost ja sidejaost. Juhtimisrühma ülemaks on patarei luureohvitser ja rühmavanema kohuseid täidab vanemuurja. Luureohvitser on ratsa.

Luurejagu koosneb vanemluurajast — vanemallohvitserist (täidab jaoülevaatajate kohuseid), laskeallohvitserist (täidab jaoülevaataja abi kohuseid), vaatelejaallohvitserist ja 8 luurajast (kellest üks on ühtlasi patareis signalist). Luurejagu on ratsa, välja arvatud üks luuraja, kes on varustatud jalgrattaga.

Sidejagu koosneb patareis sidevanemast — vanemallohvitserist (täidab jaoülevaataja kohuseid) ja neljast sidetöökonnast. Sidetöökond koosneb töökonnavanemast — nooremallohvitserist, telefonistidest, hobusemehest ja veokist. Patareis keskjaama töökonna vanem täidab ühtlasi jaoülevaataja abi kohuseid. Ühes sidetöökonnas on veel kaks hobusemeest ja kaks veokit telefonistide vedamiseks. Liikumisel töökonna vanemad istuvad oma töökonna veokil hobusemehe kõrval. Liikumisel kergesuurtüki patareis telefonistid, kellel pole nähtud ette kohad veokitel, istuvad kastide tagaküljel. Raskepatareis liiguvad nad oma veokite kõrval kolonnis. Sidevanem on ratsa.

§ 76. **Suurtükirühm** koosneb rühmaülemast ja kahest suurtükist. Rühmavanema kohuseid täidab esimeses rühmas esimese suurtüki ülem, teises rühmas — kolmanda suurtüki ülem. Rühmaülem on ratsa.

Teise suurtükirühma koosseisu kuuluvad mõõduallohvitser ja sanitarvelsker, kes liikumisel kergesuurtüki patareis istuvad kolmanda suurtüki kasti tagaküljel, ja raskekuulipilduja toimikond, kes liikumisel kergesuurtüki patareis istub neljanda suurtüki kasti tagaküljel.

Raskekuulipilduja toimikond koosneb toimikonnaülemast, numbritest ja hobusemehest. Toimikond on varustatud ühe raskekuulipildujaga ja selle juurde kuuluva erivarustusega. Raskekuulipildujat, selle juurde kuuluvat erivarustust ja laskemoona veetakse ühehobuse veokil.

Suurtükirühma eelikute ülemaks eelikute ärasõidul tulepositsioonilt on esimeses rühmas esimese suurtüki kasti juht, teises — kolmanda suurtüki kasti juht. Patarei eelikute ülemaks nende ärasõidul on eelikuteülem.

§ 77. Kaks suurtükirühma moodustavad patarei tuleosa. Tuleosa juhatab patareiohvitser.

Kui suurtükirühm teotseb iseseisvalt, siis rivistub ja toimetab ümberrivistusi ta nii kui patarei.

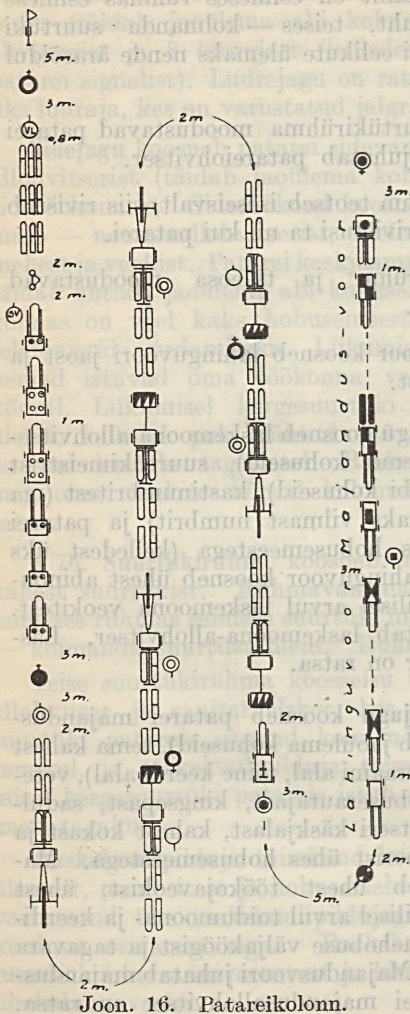
§ 78. Juhtimisrühm ja tuleosa moodustavad patarei lahinguosa.

§ 79. Patarei voor koosneb lahinguvoori jaost ja majandusvoori jaost.

Lahinguvoori jagu koosneb laskemoona-allohvitserist (täidab jaoüleva kohuseid), suurtükimeistrist (täidab jaoüleva abi kohuseid), kastinumbritest (iga suurtüki juurest kaks viimast numbrit) ja patarei lahinguvoorist ühes hobusemeestega (kelledest üks hobuserautaja). Lahinguvoor koosneb ühest abinõude veokist ja tarvilisel arvul laskemoona veokitest. Lahinguvoori juhatab laskemoona-allohvitser. Laskemoona-allohvitser on ratsa.

Majandusvoori jagu koosneb patarei majandus-allohvitserist (täidab jaoüleva kohuseid), tema kahest abist (üks toidu ja kraami alal, teine keerdi alal), veterinaarvelskerist, hobuserautajast, kingsepast, sadulsepast, sepast, ohvitseri käskjalast, kahest kokast ja patarei majandusvoorist ühes hobusemeestega. Majandusvoor koosneb ühest töökojaveokist, ühest kraamiveokist, tarvilisel arvul toidumoon- ja keerdi-veokitest, ühest kahehobuse väljaköögist ja tagavara suurtükihobustest. Majandusvoori juhatab majandus-allohvitser. Patarei majandusallohvitser on ratsa.

B. RIVISTUSED.

Joon. 16. Patareikolonn.

§ 80. Patarei rivistused on:

— patareikolonn (joon. 16);

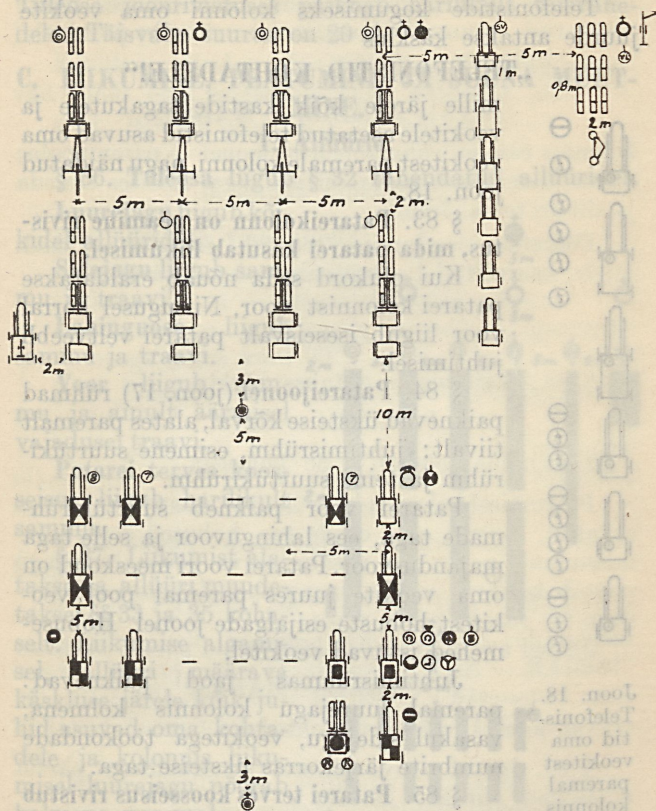
— patareijoon (joon. 17).

Mõlemas rivistuses suurtükid võivad asuda joo- nel või kolonnis.

§ 81. Patarei- kolonnis (joon. 16) rühmad paikne- vad järjekorras juhtimisrühm, esi- mene suurtüki- rühm, teine suurtükirühm, patarei voor (ees la- hinguvoori jagu) üksteise taga. Pa- tareikolonn pik- kus ühes vooriga on ligikaudu 350— 400 m.

Patareiülem asub harilikult ko- lonni ees 5 m kau- gusel, või seal, kus temal on parem juhtida patarei- kolonni. Patarei- ohvitser asub tule- osa ees 3 m kau- gusel. Patarei-oh- vitseri puudumi-

sel, eesoleva suurtükirühma ülem asub tema kohale kolonnis.

Joon. 17. Patarijooon.

Liikumissuuna ja allüüri ühtluse eest on vastutav eesolev rühmaülem.

§ 82. Patariikolonnis juhtimisrühm paikneb: eesluurejagu kolmena (viimasena luuraja jalgrattur),

selle järele sidejagu, veokitega töökondade numbrite järjekorras üksteise taga.

Telefonistide kogumiseks kolonni oma veokite juurde antakse käsklus

„TELEFONISTID KOHTADELE!“

mille järele kõik kastide tagakutele ja veokitele asetatud telefonistid asuvad oma veokitest paremale kolonni, nagu näidatud joon. 18.

§ 83. Patareikolonn on peamine rivistus, mida patarei kasutab liikumisel.

Kui olukord seda nõuab eraldatakse patarei kolonnist voor. Niisugusel korral voor liigub iseseisvalt patarei veltveebli juhtimisel.

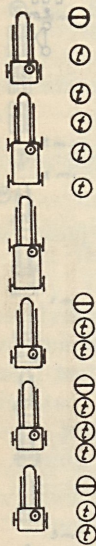
§ 84. Patareijoonel (joon. 17) rühmad paiknevad üksteise kõrval, alates paremalt tiivalt: juhtimisrühm, esimene suurtükirühm ja teine suurtükirühm.

Patarei voor paikneb suurtükirühmade taga, ees lahinguvoor ja selle taga majandusvoor. Patarei voori meeskond on oma veokite juures paremal pool veokitest hobuste esijalgade joonel. Hobusemehed istuvad veokitel.

Juhtimisrühmas jaod paiknevad: paremal luurejagu kolonnis kolmena, vasakul sidejagu, veokitega töökondade numbrite järjekorras üksteise taga.

§ 85. Patarei terves koosseisus rivistub joonele ainult kogumiseks, rakendamiseks ja lahtirakendamiseks. Joonrivistus

moodustatakse koondvahedega. Koondvahe suurus on 5 m. Joonrivistuses patarei liigub ainult vähemateks ümberpaigutamisteks otsesuunas ette. Liikumisel rühmad ja voor paiknevad § 84 kohaselt. Ülemate kohad on näidatud joon. 19.

Joon. 18. Telefonistid oma veokitest paremal kolonnis.

Patarei tuleosa võib liikuda joonrivistuses ja toimetada ümberrivistamisi kõikidel allüüridel (§ 32). Tuleosa joonrivistuses paikneb harilikult täisvahele. Täisvahe suurus on 20 m.

C. LIIKUMINE, PEATUMINE JA SUUNA MUUTMINE.

1. Allüürid.

§ 86. Tuleosa liigub § 32 tähendatud allüüridel.

Luurejagu liigub kõikidel allüüridel.

Sidejagu liigub sammu ja traavi.

Lahinguosa liigub sammu ja traavi.

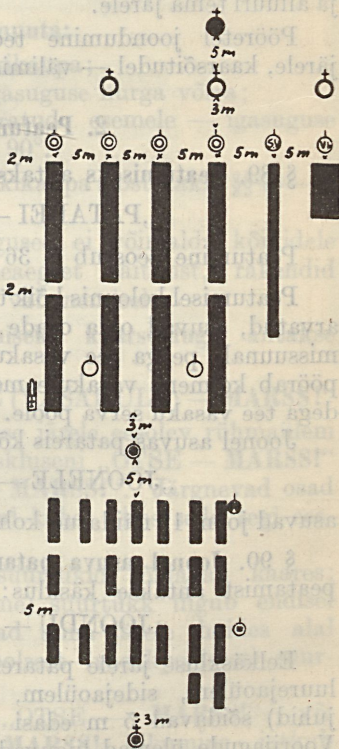
Voor liigub sammu ja ainult äärmisel vajadusel traavi.

Patarei terves koosseisus liigub harilikult sammu.

§ 87. Liikumist alatakse ja allüüri muudetakse §§ 33 ja 35 kohaselt. Liikumise algamisel, allüüri määrava käskluse järele kõik juhid asuvad oma kohtadele ja kolonnis liikumisel luurejagu pöörab kolmena paremale.

§ 88. Liikumise suund määratakse § 34 kohaselt.

Määratud suuna pidamiseks liikumisel kolonnis esolev rühma-

Joon. 19. Patareijoon liikumisel.

ülem liigub määratud suunas. Järgnevad osad liiguvad tema jälgedes. Määratud suuna pidamiseks liikumisel joonel parempoolne rühmaülem liigub määratud suunas. Joondumine sünnib paremale.

Käskluse järele

„MINU JÄRELE — MARSS!“

kolonnis eesolev rühmaülem ja joonel — parempoolne rühmaülem liigub patareiuülemaga taga, muutes suunda ja allüüri tema järele.

Pööretel joondumine teostub eesoleva rakendi järele, kaarsõitudel — välimise rakendi järele.

2. Peatumine.

§ 89. Peatumiseks antakse käsklus:

„PATAREI — SEIS!“

Peatumine teostub § 36 kohaselt.

Peatumisel kolonnis kõik ülemad, kastijuhini kaasa arvatud, asuvad oma osade ees, hobused risti liikumissuunale peaga tee vasaku serva poole, luurejagu pöörab kolmena vasakule moodustades jaojoone ringega tee vasaku serva poole.

Joonel asuvas patareis kõik juhid pärast käsklust

„JOONELE — MARSS!“

asuavad joon. 17 näidatud kohtadele.

§ 90. Joonel asuva patarei joondumiseks pärast peatamist antakse käsklus:

„JOONDU — MARSS!“

Eelkäskluse järele patareiohvitser, rühmaülemad, luurejaoülem, sidejaoülem, suurtükiülemad (kastijuhid) sõidavad 5 m edasi ja joonduvad paremale. Voorijagude ülemad liiguvad 5 m oma voori parempoolse rakendi ette.

Täitekäskluse järele luurejagu, sidejagu, suurtükid ja kuulipildujaveok liiguvad edasi § 37 kohaselt. Vooriveokid liiguvad edasi järkjärgult ja peatuvad, joondudes parempoolse veoki järele.

Käskluse järele „**JOONELE — MARSS!**“ asuvad juhid oma kohtadele nagu näidatud joon. 17.

§ 91. Patarei jalastub § 38 kohaselt.

3. Suuna muutmine.

§ 92. Suunda võib muuta:

- pööretega suurtükikaupa;
- kaarsõiduga — igasuguse nurga võrra;
- liikumisega määratud esemele — igasuguse nurga võrra kuni 90° .

§ 93. Pöördeid suurtükikaupa teostatakse §§ 40—42 kohaselt.

Kui vahed või kaugused ei võimalda kõikidele rakenditele pöörde üheaegset täitmist, rakendid teostavad pöörde ruumi vabanemisel.

§ 94. Suuna muutmiseks kaarsõiduga antakse käsklus:

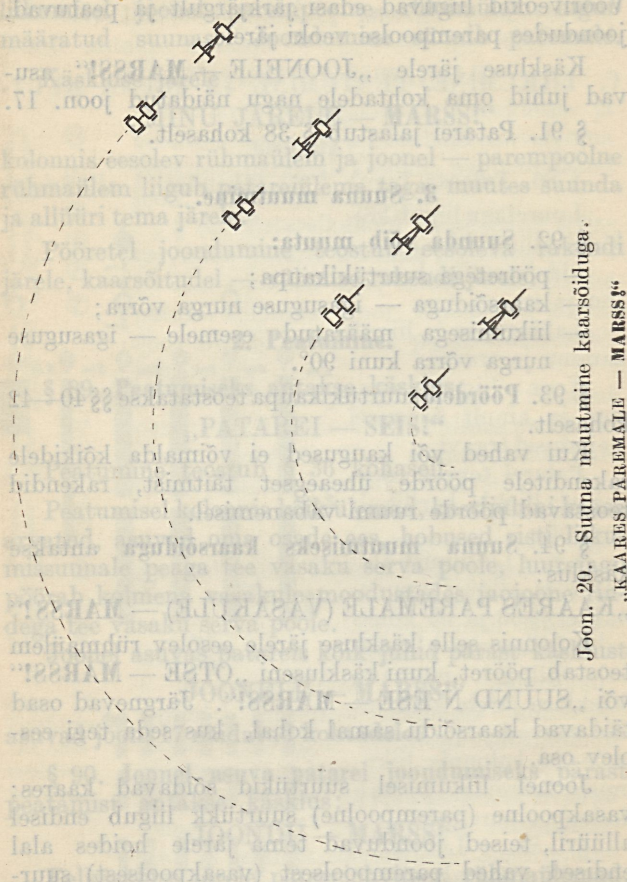
„**KAARES PAREMALE (VASAKULE) — MARSS!**“

Kolonnis selle käskluse järele eesolev rühmaülem teostab pöoret, kuni käskluseni „**OTSE — MARSS!**“ või „**SUUND N ESE — MARSS!**“. Järgnevad osad täidavad kaarsõidu samal kohal, kus seda tegi eesolev osa.

Joonel liikumisel suurtükid sõidavad kaares; vasakpoolne (parempoolne) suurtükk liigub endisel allüüril, teised joonduvad tema järele hoides alal endised vahed parempoolsest (vasakpoolsest) suurtükist (joon. 20).

Käskluse järele „**OTSE — MARSS!**“ või „**SUUND N ESE — MARSS!**“ liikumine jätkub endisel allüüril.

§ 95. Suuna muutmiseks määratud esemele, liikumisel kolonnis, antakse käsklus:

Joon. 20. Suuna muutmine kaarsõiduga.
„KAARES PAREMALE — MARSS!“

„SUUND (näidata ühtlasi käega) N ESE — MARSS!“

Selle käskluse järele eesolev rühmaülem pöörab määratud esemele ja liigub sellele. Järgnevad osad

täidavad pöörde samal kohal, kus seda tegi eesolev rühmaülem.

Suuna muutmiseks määratud esemele, liikumisel joonel, antakse käsklus:

„N SUURTÜKK SUUND (näidata ühtlasi käega) N ESE — MARSS!“.

Selle käskluse järele määratud suurtükiülem pöörab määratud esemele ja liigub sellele; rakend liigub suurtükiülemale jälgedes. Teised suurtükid joonduvad käskluses määratud suurtükile ja võtavad õiged vahed.

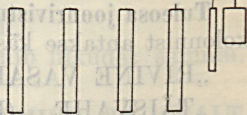
D. RIVISTUSTE MUUTMINE.

§ 96. Patarei rivistuste muutmise teostatakse liikumisel või liikumist algades.

Ümberrivistamiseks liikumise algul või ümberrivistamiseks ühes allüüri muutmisega määratakse allüür enne täitekäsklust.

Liikumisel ümberrivistused teostatakse sammu või traavi. Kergepatarei tuleosa võib erandina ümberrivistuda ka galoppi.

§ 97. Kahurite (haubitsate) ja kastide ümberpaigutamine teostub §§ 46 ja 47 kohaselt. Kolonnis pärast ümberrivistamist kaugusi vahendatakse või suurendatakse vastava käskluse järele. Kauguste muutmise teostub § 48 kohaselt.

Joon. 21.

§ 98. Patareikolonn moodustatakse joonest ainult liikumisega edasi alates paremast tiivast. Patarei tuleosa kolonn moodustatakse joonrivistusest liikumisega edasi või pöördega paremale (vasakule).

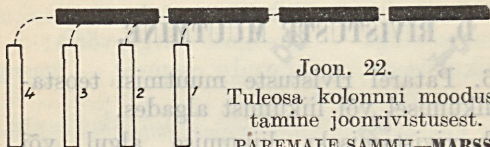
Patareikolonna moodustamine joonrivistusest.
„KOLONNI PAREMALT SAMMU — MARSS!“

Kolonna moodustamiseks joonest liikumisega edasi (joon. 21) antakse käsklus:

„KOLONNI PAREMALT (VASAKULT) SAMMU (TRAAVI) — MARSS!“

Selle käskluse järele paremal (vasakul) tiival asuv jagu või suurtükk liigub määratud allüüril otse edasi. Temale järgnevad teised osad sedamööda, kui ruum vabaneb.

Tuleosa kolonna moodustamiseks joonrivistusest pöördega antakse käsklus (joon. 22):

Joon. 22.

Tuleosa kolonna moodustamine joonrivistusest.

„PAREMALE SAMMU—MARSS!“

„PAREMALE (VASAKULE) SAMMU (TRAAVI, GALOPPI) — MARSS!“

Selle käskluse järele kõik suurtükid täidavad pöörde üheaegselt § 42 kohaselt.

§ 99. Patareijoon moodustatakse kolonnist ainult rivinemisega vasakule. Patarei tuleosa joonrivistus moodustatakse kolonnist rivinemisega liikumissuunas või pöördega paremale (vasakule).

Tuleosa joonrivistuse moodustamiseks rivinemisega kolonnist antakse käsklused:

„RIVINE VASAKULE (PAREMALE)!“

„TÄISVAHE (KOONDVAHE VÕI VAHE N MEETRIT) — MARSS!“

Täitekäskluse järele eesliikuv suurtükk kergepatareis jätkab liikumist endisel allüüril, tagaliikuvad suurtükid suurendavad allüüri; galoppi liikumisel — eesliikuv suurtükk läheb üle traavile; raskepatareis — eesliikuv suurtükk sammuliikumisel jätkab liikumist

endisel allüüiril ja traavi liikumisel läheb üle sammule, tagaliikuvad suurtükid rivinevad traavis. Jõudes nõutud vahedele, suurtükid joonduvad paremale. Käskluse järele

„OTSE — MARSS!“

tuleosa liigub edasi endisel allüüiril.

Patareijoone moodustamiseks rivinemisega kolon-
nist antakse käsklused:

„RIVINE VASAKULE!“

„KOONDVAHE — MARSS!“

Rivinemine sünnib sammu luurejao järele ja rühmad paiknevad nagu näidatud joon. 19.

Tuleosa joonrivistuse moodustamiseks pöördega antakse käsklus:

„VASAKULE (PAREMALE) — MARSS!“

Selle käskluse järele kõik suurtükid täidavad pöörde üheaegselt § 42 kohaselt.

§ 100. Vahede muutmiseks antakse käsklus:

„TÄISVAHE (KOONDVAHE VÕI VAHE N
MEETRIT) — MARSS!“

Selle käskluse järele kergepatareis parem suurtükk jätkab liikumist endisel allüüiril, teised suurtükid võtavad nõutud vahed, tarbekorral suurendades allüü-
ri. Galoppi liikumisel parem suurtükk läheb üle traavi-
vile. Raskepatareis traavi liikumisel parem suurtükk läheb üle sammule. Käskluse järele

„OTSE — MARSS!“

liikumine jätkub endisel allüüiril.

Asumine koondvahedele sünnib liikudes sammu.

E. TULEPOSITSIIOONILE ASUMINE JA SEALT LAHKUMINE.

1. Tulepositsioonile asumine.

§ 101. Patarei tuleosa asub tulepositsioonile suur-
tükikaupa või kolonnis patareiohvitseri juhatusel. Kui patareiohvitser teostab tulepositsiooni luuret,

üks rühmaülematest täidab tema kohuseid positsioonile asumisel.

Tulepositsioonile asumine sünnib harilikult sammü.

Lahtisele tulepositsioonile võib asuda ka joonrivistuses ja traavi või galoppi.

§ 102. **Tulepositsioonile asumiseks suurtükikaupa**, kui kolonn on jõudnud kohale, kust on soodus juhtida suurtükke nende asukohtadele, patareiohvitser annab käskluse

„KOHTADELE — MARSS!“

mille järele suurtükiülemad juhivad oma suurtükid iseseisvalt tulepositsioonile §§ 49—51 kohaselt; raskekuulipilduja veok liigub rk asukoha rajooni luuraja juhatusel.

Üleminekul rännakukorrast lahingukorda annavad oma hobused: patareiohvitser esimese kasti teisele tõmbesõitjale, rühmaülemad — vastavalt teise ja kolmanda kasti teisele tõmbesõitjale. Kui kastid puuduvad või nad ei asu tulepositsioonile, annavad oma hobused: patareiohvitser esimese kahuri (haubitsa) esisõitjale ja rühmaülemad — teise ja kolmanda kahuri (haubitsa) esisõitjatele; raskepatareis annavad nad oma hobused vastavalt eelöeldule kolmandale tõmbesõitjale.

Pärast suurtükiülemate käsklust **„MARSS!“** ja raskekuulipilduja võtmist veokilt, sõidavad eelikud ja kuulipildujaveok eelikute ülema juurde ja rivistuvad kolonni rakendite kohalejõudmise järjekorras.

Eelikuteülem asub eelikute ärasõiduteele nähtavale ja eelikute kogumiseks soodsale kohale, tõstab käe üles pea kohale ja tarbekorral annab käskluse:

„EELIKUD MINU JUURDE!“

Eelikuteülem hoiab ülestõstetud kätt peakohal, kuni eelikute kogumiseni. Eelikuteülem viib eelikud eelikute asukohta samal allüüril, millel asuti tulepositsioonile.

§ 103. Tulepositsioonile asumisel kolonnis, enne positsioonile asumist, kastid paigutatakse kahurite (haubitsate) kõrvale ja suurtükid võtavad käsklusega määratud kauguse.

Kui kolonni esimene suurtükk on jõudnud oma kohale, patareiohvitser annab käsklused:

„PATAREI — SEIS!“

„EELIKULT!“

Kolonni peatub ja suurtükid võetakse eelikutelt ning pööratakse kohtadele; suurtükiülemate käskluse „MARSS!“ järel eelikud jätkavad liikumist endises suunas eelikuteülema juurde (joon. 23).

Joon. 23. Tulepositsioonile asumine kolonnis.

§ 104. Lahtisele tulepositsioonile asumisel tehakse harilikult varjatud kohas vajalikud ettevalmistused: viiakse läbi tarvilikud ümberrivistused, võetakse kahurid (haubitsad) eelikutelt, seatakse lahinguvalmis, pannakse tarvilikud seaded, laetakse kahurid (haubitsad) ja veeretatakse käte abil lahtisele positsioonile. Kui olukord nõuab kiiret teotsemist, sõidetakse lahtisele tulepositsioonile traavi või galoppi, võetakse suurtükid eelikutelt, seatakse lahinguvalmis ja avatakse kiiresti tuli.

§ 105. Ootamatu kallaletungi korral rakendatud patareile peab patarei tuleosa võimalikult kiirelt moodustama tulejoone. Tulejoone moodustamiseks patareiohvitser näitab laskesuuna ja annab käsklused „SEIS!“ „EELIKULT!“ mille järele suurtükiülemad iseseisvalt juhivad oma kahurid (haubitsad) tulepositsioonile ja asuvad lahingukorda moodustades tulejoone võimalikult risti laskesuunale.

Eelikuteülem ja kahurite (haubitsate) eelikute esisõitjad peavad olema tulepositsiooniga häälesides. Juhtimisrühma tegevus määratakse erikäsuga.

2. Tulepositsioonilt lahkumine.

§ 106. Tulepositsioonilt lahkumine sünnib patareiülema käsul.

Vastavalt patareiülema käsule patareiohvitser annab eelikute juurdesõiduks käskluse:

„EELIKUD PAREMALT (VASAKULT)—ETTE (TAHA)!“

Täitekäskluse järele eelikuteülem viib eelikud tulepositsioonile kolonnis paremalt (vasakult) nii, et eelikute järjekord kolonnis vastaks suurtükide järjekorrale tulepositsioonil. Jõudnud tulepositsiooni lähedusse eelikuteülem annab käskluse:

„KOHTADELE — MARSS!“

Täitekäskluse järele kastijuhid juhivad iseseisvalt oma eelikud tulepositsioonile ja kuulipildujaveok sõidab kuulipilduja juurde. Eelikute juurdesõit teostub §§ 53—55 kohaselt.

Kui tulepositsioon on tule all, võib eelikute juurdesõit teostuda rakendi või suurtüki kaupa; tulepositsioonilt lahkumine sünnib samuti rakendi või suurtüki kaupa.

Tulepositsioonilt lahkumine peab teostuma võimalust mööda varjatult.

F. KORD PATAREI LIIKUMISEL.

§ 107. Kolonnis ettetulevate venimiste (kauguste suurenemine) ja kuhjumiste (osalised kauguste vähenemised või pealesõitmised) ärahoidmiseks:

— liikumise alustamisel, allüüri suurendamisel või peatumisel peab ajavahemik eelkäskluse ja täitekäskluse vahel olema seda suurem, mida pikem on kolonn; leppemärgid korratakse kõikide ülemate poolt võimalikult üheaegselt patareiuülemaga;

— liikumise alustamisel või allüüri suurendamisel peavad kõik rakendid ja veokid alustama liikumist või suurendama allüüri üheaegselt;

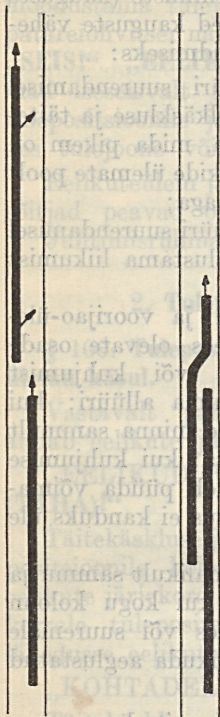
— rühmaülemad, rakendijuhid ja voorijao-ülemad peavad jälgima kaugemal ees olevate osade liikumist ja märgates venimist või kuhjumist aegsasti kiirendama või aeglustama allüüri; kui kauguse vähendamiseks on vaja üle minna sammult traavile, toimub see leppemärgideta; kui kuhjumise tõttu on juhtunud ees peatus, tuleb püüda võimalikult kaua liikuda edasi, et peatus ei kanduks üle tervele kolonnile;

— liikumist tuleb alustada võimalikult sammu ja kiiremale allüürile üle minna siis, kui kogu kolonn liigub ühtlaselt; liikumist alustades või suuremale allüürile üle minnes tuleb esialgu liikuda aeglustatud allüüril.

§ 108. Kui rakend või veok on sunnitud peatuma, peab ta lahkuma teelt, või kui see pole võimalik, asuma tee paremale servale. Rakendi või veoki lahkumisest tekkinud tühem rivis hoitakse alal. Kui peatumise vajadus on möödunud, liigub rakend või veok kolonnile järele (mitte suuremal allüüril kui traavi) ja asub kolonni peatumisel oma kohale.

§ 109. Kui kolonnil tuleb mööduda eesolevast kolonnist, peab kolonniülem sellest teatama eesolevale kolonni ülemale, kes teeb korralduse tee vabas-

tamiseks. Möödasõitmine liikuvast kolonnist peab sündima traavi, peatuvast — sammu või traavi. Samale teeservale, kus liigub kolonn, millest mööda sõidetakse, võib asuda alles siis, kui on mööda sõitnud kogu kolonn (joon. 24).

Õige Vale
Joon. 24.
Kolonnist möödumine.

§ 110. Liikumine teedel ja murdmaastikul toimub §§56—70 kohaselt, kusjuures takistuste möödumiseks võib loobuda ajutiselt joondumisest ja muuta allüüri, vahesid, kaugust ja rivistust.

§ 111. Kaitseks vastase maa-pealse ja õhuvaatluse ja tule eest liigub patareid tarbekorral teedel ja maastikul hargnenult sügavusse ja rinnetpidi olenevalt maastikust ja vastase tulemõjust. Hargnenud patareid rivistuse ja liikumissuuna määrab patareid üleml. Liikumine ja suuna muutmine sünnib patareid ülemlt määratud suurtüki (rühma) järel.

Patareid kolonni madalalt (alla 300 m) ründava lennuki tulistamiseks antakse käsklus:

„LENNUK! TULD!“

Selle käskluse järel lennukite tulistamiseks määratud meeskond hüppab tee äärel ja rivitult avab tule lennuki pihta.

Lennukite tulistamiseks määratud meeskond kannab püsse laetult padrunitega padrunitisalves.

§ 112. Pikematel rännakutel hobuste jõu alalhoidmiseks tuleb võimalikult sagedasti liikuda jalastatud numbritega ja aegajalt ka jalastatud sõitjatega. Telefoniste tuleb jalastada võimalikult vähem.

Tolmaval teel on soovitatav jalastatud meeskond liikumiseks paigutada tee servale pealpool tuult.

§ 113. Peatustel meeskond võib lahkuda kohendamiseks ja puhkamiseks vahetu ülema loal, kusjuures tee tuleb hoida vaba liiklemiseks.

4. peatükk.

TERVITAMINE, PARAADID JA ÜLEVAATUSED.

§ 114. Tervitamiseks jalastatult antakse käsklused:

„**HOBUSTE JUURDE!**“

„**VALVEL!**“

„**PAREMALE (VASAKULE, KESKELE) — VAAT!**“

Käskluse järele „**HOBUSTE JUURDE!**“ meeskond asub kohtadele §§ 22 ja 12 kohaselt. Ülemad asuvad kohtadele § 89 kohaselt.

Käskluse järele „**VALVEL!**“ „**PAREMALE (VASAKULE, KESKELE) — VAAT!**“ kõik võtavad valve seisangu, pööravad pea käskluses määratud suunas ja saadavad ülema peapöördega; ohvitserid ja veltveebel võtavad käe tervitusasendisse.

§ 115. Tervitamiseks sõitjatega sadulas ja istuvate numbritega antakse käsklused:

„**VALVEL!**“

„**PAREMALE (VASAKULE, KESKELE) — VAAT!**“

Täitekäskluse järele kõik pööravad pea käskluses määratud suunas ja saadavad ülema peapöördega;

ohvitserid ja veltveebel võtavad käe tervitusasendisse; sõitjad sirutavad piitsa käehobuse selja kohale, käeselg ülespoole, sõrmed ümber piitsavarre ja piu; hobusemehed hoiavad ohjad pingul väljasirutatud kätes.

§ 116. Tervitamise lõpetamiseks antakse käsklus:
„OTSE VAAT!“

Selle käskluse järele pea pööratakse otse, ohvitserid ja veltveebel lasevad alla käe, sõitjad võtavad käe ühes piitsaga reiele ja hobusemehed lasevad käed alla.

§ 117. Patarei rivistub paraadiks luurejaoga ja tuleosaga joonele koondvahedega, 5 m tagapool liinurite joont joon. 17 kohaselt. Kui patarei esineb paraadil üksikult, asub patareiülem patarei keskkoha ees 10 m kaugusel.

Paraad toimub GM IV jao kohaselt.

§ 118. Käskluse järele

„LIINURID ETTE!“

kõikide suurtükkide esimesed numbrid asuvad kohtadele, kuhu peavad asuma rakendite esipaarid. Käskluse järele

„JOONDU — MARSS!“

rakendid joonduvad nii, et iga suurtüki sadulahobuse pea asuks liinuri kohale. Käskluse järele

„LIINURID KOHTADELE!“

liinurid asuvad tagasi oma kohtadele ja kõik esimeseviiru ratsanikud joondavad oma hobused rakendite esipaaridega; numbrid võtavad püssid rihmalt jalgade vahele päästikuga ettepoole ja hoiavad püssi kahe käega, käed rinna kõrgusel, parem käsi pealpool.

§ 119. Paraadimarsil suurtükivägi liigub harilikult kolonnis patareide kaupa. Patarei veltveebel sõidab patarei järel viimasena 3 m kaugusel. Suurtükirühmaülemad sõidavad oma rühmade esimeste suurtükkide esisõitjate joonel sealpool, kus asub paraadi

vastuvõtja. Suurtükiülemad ja kastijuhid asuvad oma rakendite esisõitjate kõrval vasakul.

§ 120. Kui paraadil esineb ainult suurtükivägi, siis paraadimarsiks liinureid välja ei panda. Sel juhul paraadijuhataja annab käsklused:

„PARAADIMARSILE!“

„PATAREIDE KAUPA!“

„KAUGUS 40 (või N) MEETRIT!“

„JOONDUMINE PAREMALE (VASAKULE)!“

„MÕÕGAD ÕLALE!“

„N GRUPI ESIMENE PATAREI!“

„SAMMU (TRAAVI)!“

Viimase käskluse järele esimese patarei ülem annab käsklused:

„KOLONNI PAREMALT!“

„SAMMU (TRAAVI) — MARSS!“

Paraadi vastuvõtjast möödumisel ohvitserid ja veltveebel tervitavad GM § 541 kohaselt. Rakendiülemad, sõitjad ja numbrid tervitavad §§ 115, 118 ja GM § 541 kohaselt.

§ 121. Ülevaatuseks patarei harilikult rivistatakse joonele ülevaatajalt määratud koosseisus.

Kasutatud tingmärkide seletus.

	Patareiülem		Kingsepp
	Patareiõhvitser		Kokk
	Rühmaülem		Käskjalg
	Veltveebel		Kahur (haubits)
	Eelikuteülem		Kast
	Suurtükiülem		Rakend
	Kastijuht		Sideveokid
	Suurtükimüür (nr. 1)		Laskemoonaveok
	Sidevanem		Kraami- või töökojaveok
	Sidetöökonnavanem		Keerdi- või toidumoonaveok
	Telefonist		Rk-veok
	Hobusemees		Abinõudeveok
	Vanemluuraja		Väljaköötk
	Ratsaluuraja; sadulahobune sõitjaga		Tagavara hobused
	Rattur		
	Ajut. kastitagakule paigutatud sõdur		
	Laskemoona-allohvitser		
	Pat. majand. allohvitser		
	Suurtükimeister		
	Sepp		
	Hobuserautaja		
	Pat. majand. allohvitseri abi (keerdi alal)		
	Pat. majand. allohvitseri abi (toidu ja kraami alal)		
	Sanitaarvelsker		
	Veterinaarvelsker		
	Sadulsepp		

HOBUSERAKMED.

A. RAKMETE KOMPLEKT.

Kuuohobuse rakendi rakmete komplekt koosneb:

- 1) sorid — 6 tk.;
- 2) sedelgad — 6 tk.;
- 3) anskopid — 2 tk.;
- 4) niuderihmad — 4 tk.;
- 5) lentsid — 2 tk.;
- 6) pitstrengid — 4 tk.;
- 7) tiiseltrengid — 2 pr.;
- 8) säärised — 3 tk.;
- 9) valjad — 6 tk.;
- 10) sadulad ühes juurdekuuluvate sadulasõbade, sadulapaunadega ja seoserihmadega — 3 tk.

Kaheksahobuse rakendi rakmete komplekt koosneb:

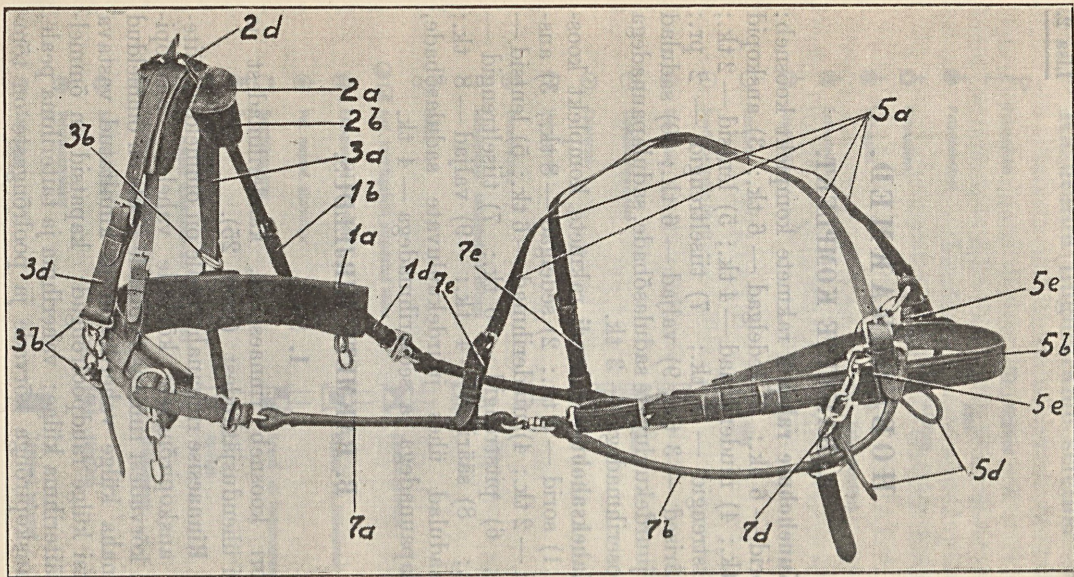
- 1) sorid — 8 tk.;
- 2) sedelgad — 8 tk.;
- 3) anskopid — 2 tk.;
- 4) niuderihmad — 6 tk.;
- 5) lentsid — 2 tk.;
- 6) pitstrengid — 6 tk.;
- 7) tiiseltrengid — 2 pr.;
- 8) säärised — 4 tk.;
- 9) valjad — 8 tk.;
- 10) sadulad ühes juurdekuuluvate sadulasõbade, sadulapaunadega ja seoserihmadega — 4 tk.

B. RAKMETE KIRJELDUS.

1. Sori.

Sori koosneb rinnaesisest, kanderihmadest ja trengi ühendusjätkudest (joon. 25).

a) **Rinnaesise** rinnanaha peale on õmmeldud täiterihm anskopirõngaste kõrvade vahele; anskopirõnga kõrvadest rinnanaha otsade poole on õmmeldud rinnanaha külge vaherihmad ja kinnitatud vastava kapatsi külge raudpoolrõngad; kapatsid on õmmeldud täiterihma külge; vaherihma ja täiterihma peale, läbi anskopirõnga kõrvade ja poolrõngaste on tõm-

Joon. 25. Tiisli rakmed.

matud plattnahast katterihm; rinnanahale, anskopikõrvade kohal on õmmeldud plattnahast kaitseääred; rinnanaha välimisest poolest ja selle peal olevatest rihmadest on lastud läbi vasest needid; rinnanaha otsadest umbes 150 mm keskpaiga poole on jäetud rinnanaha ja kaitserihma vahele 40 mm laiune vahe, kust käib läbi kanderihm.

b) **Kanderihm** — kahekordne äärtest kokkuõmmeldud plattnahast rihm; ühes rihma otsas on vaskpannal ja nahkaas, teine ots kujutab enesest silmust.

d) **Trengi ühendusjätk** — veolüli rõnga külge üle kaosi on punutud üks trossi ots, teine trossi ots on punutud sori vastaslüli külge, samuti üle kaosi; tross on kaetud plattnahast rihmadega.

2. Sedelgas.

Sedelgas koosneb turjaraamist, padjast ja turjarihmast (joon. 25).

a) **Turjaraam** — väljastantsitud ja ületinutatud raudplekist raam; mõlemasse otsa on löödud kaks auku, kust käivad läbi rihmad.

b) **Padi** — vildist ja kaetud pealt plattnahaga; padja peal on sedelgatripid; sedelgatripi otsad on kahekordsest nahast; turjaraam on paigutatud padja alla.

d) **Turjarihm** — plattnahast rihm, ühte otsa on õmmeldud vaskpannal ja kaks nahkaasa, teise otsa on löödud augud.

3. Anskopp.

Anskopp koosneb anskopinahast, anskopilulistikust ja anskopijatkust (joon. 25).

a) **Anskopinahk** — kahekorra keeratud nahk; välimisele küljele ühte otsa on õmmeldud tripp, teise otsa anskopilulistik.

b) **Anskopilülistik** — koosneb anskopinaha külge õmmeldud vastaslülist ja kahest ketirõngast, millest viimase küljes on tripirõngas tripiga ja haaklülil.

d) **Anskopijätk** — kujutab anskopinaha kinni õmmeldud otsale sarnanevat osa ühes anskopilülistikuga; anskopijätku teises otsas on üks pandlakapats vaskpandla ja nahkaasaga — anskopinaha tripi jaoks.

4. Niuderihm.

Niuderihm on plattnahast, rihma ühte otsa on õmmeldud nahkaas, teise otsa on löödud augud tühemerihma pandlaga kinnitamiseks (joon. 26).

5. Lentsid.

Lentsid koosnevad laudjaristist, tuhararihmast, trengisilmustest ja puusarihmadest (joon. 25).

a) **Laudjarist** — nahast sõõrile vaskneediga ristamisliikuvalt kinnitatud kaks rihma; rihmade otsadele on löödud augud tüheme- ja puusarihma pandlatega kinnitamiseks.

b) **Tuhararihm** — alusnahale õmmeldud ühekordsest plattnahast pealisrihm mille otsades kahekordsest nahast aukudega tripid; pealisrihma ja tripi kumbagi ühenduse kohtadel on tuhararihmale vaskpandlad, kumbagi pandla juures kaks nahkaasa ja lõhe puusarihma jaoks; puusarihma lõhe läheduses on tuhararihma alumise äärele, alusnaha ja pealisrihma vahele, vastava kapatsi külge kinnitatud kaks raamrõngast trengisilmuste jaoks.

d) **Trengisilmus** — nõörsilmus plattnahast tuppes.

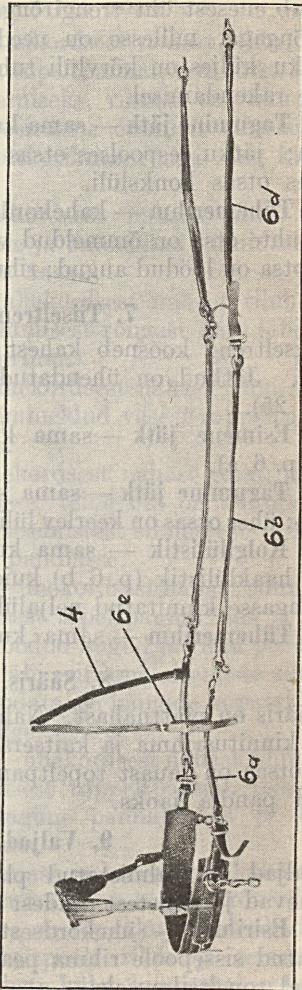
e) **Puusarihm** — plattnahast rihm, mille ühte otsa on õmmeldud vaskpannal ja nahkaas; rihma peal on veel liikuv nahkaas; puusarihma kinnitamiseks tuhararihma külge on viimases jäetud vastav lõhe alusnaha ja pealisrihma vahele.

6. Pitstreng.

Pitstreng koosneb kolmest jätkest, mis ühendatud üksteisega vastavate raudlülis- tikkude või üksikute lülide abil järgmises järjekorras (joon. 26).

a) **Esimene jätk** — terastross, mille üks ots on kinnitatud raud haaklülis- tiku külge ja teine ots keerleva lülis- tiku külge; jatku mõlemasse otsa on õmmeldud plattnahast tuped ja keskkoh- t kae- tud samuti nahast tupega; jatku tupele keerleva lülis- tiku juurde on õm- meldud nahkaas- tühemerihma (niu- derihma) paigal- hoidmiseks; aasa lülis- tikupoolne ots on kinnitatud nee- diga.

b) **Keskmine jätk** — sama kui esimene jätk, kuid keerleva lülis- tiku asemel on haak-

Joon. 26. Tõmberakmed.

lulistik; keerleva lulistiku lähedusse on trengi keskmise jätku külge õmmeldud nahkaas; haaklulistik kujutab enesest üht trengirõngast ühes haaklüluga ja tripirõngaga, millesse on needitud tripp; keerleva lulistiku küljes on kõrvlülü tuhararihma tripi jaoks, tiislile rakendamisel.

d) **Tagumine jätk** — sama kui keskmine jätk, kuid lühem; jätku eespooles otsas on vastaslülü ja taga-
pooles otsas konkslülü.

e) **Tühemerihm** — kahekordsest plattnahast rihm, mille ühte otsa on õmmeldud vaskpannal ja nahkaas, teise otsa on löödud augud; rihma peal on liikuv aas.

7. Tiiseltreng.

Tiiseltreng koosneb kahest jätkust ja kolgilüulistikust. Jätkud on ühendatud keerleva lulistikuga (joon. 25).

a) **Esimene jätk** — sama kui pitstrengi esimene jätk (p. 6, a).

b) **Tagumine jätk** — sama kui esimene jätk, kuid pikem; ühes otsas on keerlev lulistik, teises—konkslülü.

d) **Kolgilüulistik** — sama kui pitstrengi keskmise jätku haaklulistik (p. 6, b) kuid trengi jätku asemel on rõngasse kinnitatud neljalüliline kett.

e) **Tühemerihm** — sama kui pitstrengil (p. 6, e).

8. Säaris.

Säaris on plattnahast. Naha peale on kinnitatud kolm kinnitusrihma ja kaitseraud. Kinnitusrihmade ühes otsas on rauast topelt pandlad, teise on löödud augud pandla jaoks.

9. Valjad.

Valjad on valmistatud plattnaha rihmadest ja koosnevad järgmistest osadest (joon. 27).

a) **Esirihm** — ühekordsest nahast rihm, otsad käänatud sissepoole rihma peale ja kumbki ots õmmeldud topeltsilmuseks.

b) **Ninarihm** — kahekordsest nahast rihm, otsad õmmeldud raamrõngaste külge.

d) **Lõuarihm** — sama kui ninarihm.

e) **Kurgurihm** — ühekordsest nahast rihm; ühte otsa õmmeldud vasest topeltpannal, teise otsa löödud augud pandla kinnitamiseks, rihmal on liikuv aas; kurgurihm käib läbi esirihma otsmiste silmuste, liikuva topeltaasa ja kütkerihma rõnga ning kinnitatakse pandlaga.

g) **Topeltaas** — ühekordsest nahast rihm, otsad käänatud üksteise peale ja õmmeldud kinni, moodustades õmblusega kaks aasa.

h) **Kütkerihm** — kahekordsest nahast rihm mille otstes raudrõngad; alumisest rõngast käib läbi lõuarihm, ülemisest kurgurihm.

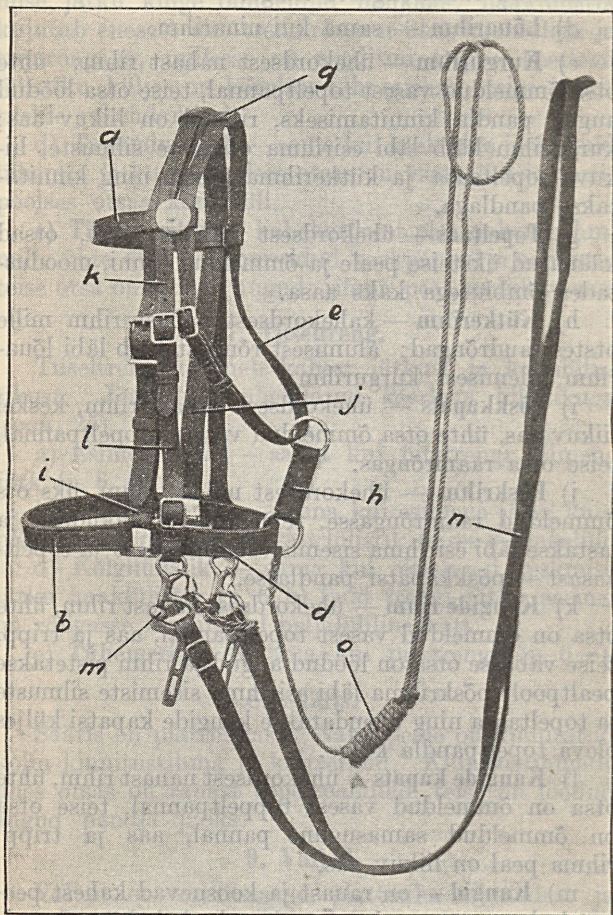
i) **Põskkapats** — ühekordsest nahast rihm, keskel liikuv aas, ühte otsa õmmeldud vasest topeltpannal, teise otsa raamrõngas.

j) **Põskrihm** — ühekordsest nahast rihm, üks ots õmmeldud raamrõngasse, teine ots on aukudega ja lastakse läbi esirihma sisemistest silmustest ja topeltaasast — põskkapatsi pandlasse.

k) **Kangide rihm** — ühekordsest nahast rihm, ühte otsa on õmmeldud vasest topeltpannal, aas ja tripp, teise vabasse otsa on löödud augud ja rihm pistetakse pealtpoolt põskrihma läbi esirihma sisemiste silmuste ja topeltaasa ning ühendatakse kangide kapatsi küljes oleva topelt pandla külge.

l) **Kangide kapats** — ühekordsest nahast rihm, ühte otsa on õmmeldud vasest topeltpannal, teise otsa on õmmeldud samasugune pannal, aas ja tripp; rihma peal on liikuv aas.

m) **Kangid** — on rauast ja koosnevad kahest peelest ja kangraudast; kangraud on keskelt kõverdunud; peelte ülemistes otsades on rõngakujulised obadused, kuhu kinnitatakse üheltpoolt rihm ja teiselt poolt kangide kapats; obaduste külge kinnitatakse ka keti

Joon. 27. Valjad.

konksud; peelte alumistes otsades on augud kangratsmete kinnitamiseks. Kangraua kinnituskohal on peotel poolrõngad, mille külge kinnitatakse suurtükihobuse ratsmed. Kangid on poleeritud või nikeldatud.

n) **Ratsmed** — ühekordsest nahast rihmad, millel otsade külge õmmeldud vasest topeltpannal, nahkaas ja tripp, vabad otsad on õmmeldud kokku; iga suurtükihobuse valjaste tarvis on üks paar ratsmeid.

o) **Ohelik.**

10. Sadul.

Sadul koosneb sadulakerest, istmekattest, hõlmadest, sadulavööst, jaluserihmadest, jalustest ja raamipatjadest (joon. 28)

a) **Sadulakere** koosneb:

1) **Sadularaam** — koosneb kahest sadulalauast ja kahest rauast sadulakaarest; kumbagi sadulakaare välisküljel on raudaas; sadulalaudadel on augud jaluserihmadele ning rida augukeksi seoste jaoks; kaared on kinnitatud laudade külge needidega; sadulalaudade kumbagi otsa peale on seotud raamrõngad.

2) **Istmepõhi** — raagnahast ja kinnitatud kaarte külge raagnahast rihmakestega; istmepõhi on tõmmatud istme kohalt pinguli raagnahast seostega, mis käivad läbi istmepõhja ja sadulalaudade sellekohastest augukestest; istmepõhjale on õmmeldud raagnahast topeltaas ning kumbagi ääre külge kinnitatud raagnahast seostega üks istmepadi.

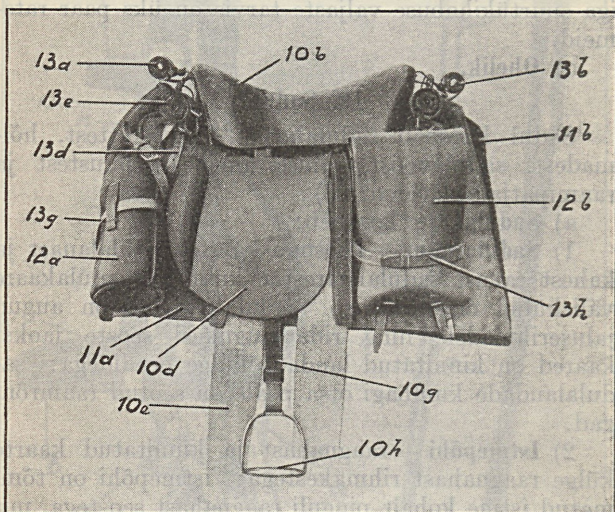
3) **Istmepadi** — vildist ja kaetud juhtnahaga.

4) **Vöötripid** — plattnahast; esimene vöötripp käib läbi aasa üle istmepõhja, tagumine tripp hoitakse kohal istmepatjade seostega; sadulalaudade külge on tripid kinnitatud raagnahast seostega, trippide vabadesse otsadesse on löödud augud.

5) **Sadulapauna raamrõngad** — kumbagi sadulalaua otsal üks; raamrõngad on kinnitatud sadulalaua

külge raagnahast seostega, mis käivad läbi sellekohaste augukeste.

b) Istmekate — koolutatud tallanahk; istmekatte otsade külge on õmmeldud istmeotsad, millel on lõhe sadulakaare aasa jaoks.

Joon. 28. Sadul.

d) **Hõlmad** — tallanahast, hõlma esiääre peale on õmmeldud põlvepadi; hõlmad on kinnitatud raami külge raagnahast seostega.

e) **Sadulavöö** — koetud linasest vööpaelast, mille kumbagis otsas olevate kapatsite külge on õmmeldud raudpandlad; sadulavööde kooshoidmiseks on kõhualune ühendaja pael, mille mõlemad otsad on õmmeldud silmuseks.

g) **Jaluserihm** — plattnahast rihm; rihma ühte otsa on õmmeldud raudpannal, teise otsa on löödud augud.

h) **Jalus** — rauast, küljed loogataolised, üleval on rihma jaoks pikergune auk; alumine jagu sirge ja lõhega.

i) **Raamipadi** — kahekordsest vildist, ühe otsa peale on õmmeldud plattnahast rihm, mille üks ots on tripiks ja teisel otsal pannal aasaga; padja teise otsa peale on õmmeldud plattnahast pesa sadulalaua otsa jaoks.

11. Sadulasõbad.

Sadulasõbasid on kaks (joon. 28).

a) **Katussõba** — koosneb juhtnahast, sõbapealsest ja viltvoodrist; katussõba otsadesse, keskkohale, on kinnitatud raagnahast seosed, mis on pistetud läbi sõbapealse ja plattnahast sõõride; katussõbal on neli raagnahast raamitrippi, neli raagnahast topeltkapat-sit vasest raamrõngaste jaoks ja neli raagnahast tripi-nööpi; raamitripi ühte otsa on õmmeldud raudpannal ja nahkaas.

b) **Higisõba** — vildist, vildi äärte peale on õmmeldud neli raagnahast nõõpauguga trippi, vildi kinnitamiseks katussõba külge.

12. Sadulapaunad.

Sadulapaunad on eesmised ja tagumised (joon.28).

a) **Eesmised sadulapaunad** on juhtnahast. Pauna ülemisse äärde on löödud 6 auku, kust käivad läbi raagnahast seosed. Pikuti pauna on õmmeldud platt-nahast aas. Pauna põhi on ümarik. Paunad on ühen-datud raagnahast sangrihma abil.

b) **Tagumised sadulapaunad** on juhtnahast ja plattnahast põhiseintega. Põhiseina ülemise ääre

külge on õmmeldud juhtnahast kate. Kate alumise ääre külge on õmmeldud kaks plattnahast trippi. Küljeseinadele jätkuks on õmmeldud kaks hõlma. Kumbagile hõlmale on lõigatud kaks auku, kust käib läbi raagnahast seoserihm. Paunad on ühendatud ühe juhtnahast istealuse sangrihmaga ja ühe välimise sangrihmaga. Välimisel sangrihmäl on kaks lõhet sadulalaudade raamrõngaste jaoks. Pauna alumise otsa küljeseina külge on õmmeldud pannaldegä kapatsid.

13. Sadula seoserihmad.

Sadula seoserihmad on järgmised (joon. 28):

a) **Eesmine seoserihm** — raagnahast, rihma ühte otsa on õmmeldud raudpannal ja kaks nahkaasa, teise otsa on löödud augud.

b) **Tagumine seoserihm** — sama kui eesminegi.

d) **Alumine seoserihm** — raagnahast, rihma ühte otsa on õmmeldud raudpannal ja nahkaas ja rihma peal on liikuv aas, teise otsa on löödud augud.

e) **Pealmine seoserihm** — raagnahast, rihma ühte otsa on õmmeldud raudpannal ja nahkaas, teise otsa on löödud augud.

g) **Eesmine paunarihm** — kahest raagnahast rihmast, üks pikem, teine lühem; rihmade ühte otsa on õmmeldud raudpandlad ja nahkaasad; pikemal rihmal on veel üks liikuv aas; pikema rihma vabale otsale on löödud augud, lühema rihma vaba ots on õmmeldud pikema rihma külge keskkohale.

h) **Tagumine paunarihm** — raagnahast rihma ühte otsa on õmmeldud raudpannal ja kaks nahkaasa, milledest üks kinnine, teine lahtine, teise otsa on löödud augud.

C. RAKMETE PASSIMINE.

1. Sadul, sadulavilt, sadulavöö, tekivöö, kangid, kangikett, esirihm, ninarihm ja kurgurihm passitakse nagu ratsahobusel.

2. Sori rinnaesine peab rippuma turjale asetatud sedelga trippidel horisontaalselt, alumine äär umbes 2—3 sm üle õlatipu.

3. Anskopid seatakse nii, et nad hoiaksid vaaga käelaiuselt rinnakondist kõrgemal. Kui vaaga asub madalamal, siis ta võib hõõruda hobuse rinda. Mõlema hobuse anskopid seatakse nii, et vaaga oleks horisontaalne.

4. Anskopilülistik seatakse nii, et tiislipaari toetumisel rinnaesisele, anskopilülistikul ei oleks tõmmet.

5. Tühemerihmad ja niuderihm seatakse nii, et trengid moodustaksid veol sirgjoone.

6. Kaugus hobuste vahel rakendis peab olema vähemalt 90 sm.

7. Tuhararihm seatakse nii, et ta asuks umbes 40 sm allpool sabajuurt ja veo ajal ei segaks hobuse liikumist. Tuhararihma kõrgust reguleeritakse puusa ja tühemerihma abil üheaegselt. Kui hobune surub tuhararihmale, peab ta asuma vähemalt 30 sm kaugusel kolgi veokonksust.

---

www.books2ebooks.eu